

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א).

"שפאפין בחי העולמים וזורע" (מדרש שוחר טוב תהלים יט).

גליון מס' 2

שבט תשנ"ה

בהוצאת

מכון התורה והארץ

כפר דרום - חבל עזה

טל. 07-847325

פקס. 07-847055

מערכת:
הרב יואל פרידמן
הרב עזריאל אריאל

החוברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לאירגונים ומוסדות
המחלקה לשיבות

©
כל הזכויות שמורות

סדר ועימוד
"מיזם ופיתוח קטיף" בע"מ
כפר דרום

תוכן העניינים

מאמר מערכת

- 5 הרב יואל פרידמן מחודש כסלו לחודש שבט

הגות

- 7 הרב עוזי קלכהיים זצ"ל תיקון העולם בנטיעות

פסקי הלכה

- מרת הראשון לציון
9 הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א סדר הפרשת תרומות ומעשרות

מאמרים הלכתיים

- 12 הרה"ג דוב ליאור שליט"א קיום אילן שהורכב כלאיים
13 הרה"ג יעקב אריאל שליט"א ניסויים בכלאיים
17 הרב יגאל קמינצקי ערלה בגדר חיה
21 הרב יהודה הלוי עמיחי שתילים במוצאי שביעית

תשובות קצרות

- 25 הרב עזריאל אריאל קניית בצל ותפ"א במוצאי שביעית
26 הרב עזריאל אריאל זמן הביעור בענבים
27 הרב יגאל הדאיה ביצי חרקים במזון
28 הרב אהוד אחיטוב קדימה בברכת העץ

מדרשת התורה והארץ

- 29 הרב משה הרשטיק חינוך לאכילת מוצרי מזון נקיים מחרקים

סקירה מדעית

- 31 אגרונום מרדכי שומרון פתרון לבעיית הערלה במשתלות
33 דוני שרייבר חרקים בירקות עלים ובירקות מוקפאים

אקטואליה

- 34 הרב יואל פרידמן הפתרון ל"בעיית השמיטה" במטעים

במכון ובגוש קטיף

- 39 מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ
40 מן העתונות "ואף על פי כן ולמרות הכל"
41 פעילות מדרשת "התורה והארץ"

הרב יואל פרידמן

מאמר מערכת

מחודש כסלו לחודש שבט

נאמר בתורה (דברים יט יט):

...כי ממנו תאכל ואתו לא תכרות, כי האדם עץ השדה...

התורה הקבילה את האדם לאילן. המהר"ל (חדושי אגדות ח"ב עמ' קיט) מבאר את ההקבלה הזו בצורה נפלאה, ואומר:

"כי האדם עץ השדה" - רק שהוא אילן הפוך. כי העץ - שורשו למטה תקוע בארץ, ואילו האדם - שורשו הוא הראש למעלה, והידיים הם ענפי האילן, והרגלים הם ענפים על ענפים, גופו - עיקר האילן. ולמה הוא אילן הפוך? כי העץ שורשו למטה, מפני כי חיותו מן האדמה ולשם פונה שורשו לקבל חיותו מן האדמה. והאדם - חיות נשמתו מן השמים...

הגמ' (שבת כא ע"א) אומרת שצריך להניח את גרות החנוכה על פתח ביתו מבחוץ משום פרסומי ניסא, אך בשעת הסכנה מניח על שולחנו ודיו. ומבאר הרב קוק זצ"ל (עין אי"ה שבת שם), שבשעת הסכנה, בשעה שהגויים אינם מבינים את ערכם של ישראל, ואינם מבינים את התועלת שבחיים האלקיים והמוסריים של ישראל - כי אז אין לנו ברירה אלא להתכנס בתוך עצמנו, לאגור בתוכנו כוחות רוחניים, "עד שיפוח היום ונסו הצללים".

כמו באדם כן באילנות... וכך נאמר במשנה (ר"ה פ"א מ"א):

באחד בשבט - ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים, בחמישה עשר בו.

המשמעות העיקרית של ט"ו בשבט היא לקביעת המעשרות. פירות שחנטו לפני ט"ו בשבט - מעשרותיהם לפי השנה שעברה, ואם חנטו לאחר ט"ו בשבט - מעשרותיהם לפי השנה הבאה. רש"י (ר"ה יב ע"ב ד"ה מנא הני מילי) ותוס' (שם יד ע"א ד"ה באחד) מסבירים שט"ו בשבט הוא התאריך שקובע זאת, מפני שדרכו של האילן היא לאגור את המזון ואת הכוחות שיצטרך בעתיד: אילן גדל על מי שנה שחנט בה, שע"י שרף שבא באילן לפני חנטה - פירותיו חונטין ובו נגמרין, ששרף האילן עולה ונכנס בפרי תמיד וממנו גדל.

הרבה אנו יכולים ללמוד מן האילנות. יש בהם מחשבה לעתיד: האילנות אוגרים את השרף לצורך הוצאת הפירות העתידיים. ויש בהם דבקות במטרה והשתרשות: שורשי האילנות מחפשים, מוצאים ומגיעים לכל טיפת מים שנמצאת בסביבתם, ומשתרשים עמוק עמוק באדמה.

התקופה שאנו חיים בה - תקופה קשה היא, מסובכת ומלאה צללים. הרבה כוחות אנו צריכים לאגור. אך אם זאת נלמד מן האילנות: את המחשבה לעתיד, את הדבקות במטרה ואת ההשתרשות. נתחזק באמונה בבורא עולם, מקור חיותנו, כי אז נשתרש גם אנו עמוק עמוק באדמה, ומחודש כסלו ושבט נצעד קדימה לכיוון האביב.

ובענין "אמונת עתיד", "שמאמין בחי העולמים וזורע" (מדרש שוחר טוב תהילים יט). - זרענו בחודש שעבר את הזרעים הראשונים של העלון, וב"ה קבלנו הרבה תגובות מעודדות. כמו כן קבלנו מספר תשובות הלכתיות מרבנים שאינם נמנים על צוות המכון. חלק גדול מגליון זה מוקדש למאמרים ותשובות הקשורים לחודש שבט. במסגרת סיכום שנת השמיטה פתחנו (בסוף העלון) דיון על הנושא: היתר מכירה ו/או אוצר בי"ד. נשמח לקבל עוד מאמרים, תשובות ותגובות.

המערכת

היה נותן בהם סימנים

ישנו סימן יפה כדי לזכור דיני קדימה בברכות -

עפ"י מספר הגרעינים בפרי:

א. זית: בעל גרעין אחד.

ב. תמר: בעל גרעין אחד, אך הוא מחולק לשנים ע"י חריץ.

ג. גפן: בעל 3-4 חרצנים.

ד. תאנה: בעלת מספר רב של גרעינים.

ה. רימון: כולו גרעינים.

הרב עוזי קלכהיים זצ"ל *

תיקון העולם בנטיעות

חשק נטיעת אילנות נובע מחפץ הטבת הדורות הבאים,
המובלט בתקפו בעץ החרוב.

"חשק נטיעת אילנות". שמחת היצירה בנטיעת עצי מאכל, נובעת עפ"י רוב מעולם החומר. ה"חשק" קשור לעולם החושים: "כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעינים"¹. והנוטע מתכוון להנאתו הוא, לזכות בפירות העץ למאכל, למלא תאוות האכילה בפירות העץ. ברם, כיון שפעולה זו משכללת את העולם ומוציאה אותו מחורבנו, הרי בשרשה של פעולה זו יש קשר לכל ה"יש", השואף לעילוי ותיקון. לכן נובע "חשק" זה גם מ"חפץ הטבת הדורות הבאים". ה"חפץ" הוא אבי כל שאיפות האדם², ממנו נובע ה"רצון" - המתפרט גם ל"רצונות" יותר פשוטים קטנים וגסים, הקשורים לעולם החומר, כ"חשק" ו"תאוה" וכדומה.

אמנם, בנטיעת עץ החרוב, שאת פירותיו ישא לאחר "שבעים שנה", שהם תקופת חיי האדם, מתגלה חפץ זה בטהרתו. רק לשם "הטבת הדורות". כתשובת הזקן לחוני המעגל: "אני מצאתי את העולם בחרובים, וכשם שננטעו אבותי בשבילי כך אטע אני לבני"³.

יסוד ה"ערלה" בעצי מאכל, בא מפני "חשק" זה, מפני שהנוטע מתכוון רק להנאתו החמרית במילוי כרסו. והראיה - "הנוטע אילן מאכל ודעתו עליו שיהיה לסייג לגינה או שננטעו לקורות ולא לפירות - הרי זה פטור מן הערלה"⁴. בקשת ההנאה הפרטית לשם אכילה, היא אשר גורמת לערלה עד שנה רביעית. בשנה הרביעית - אדם מעלה את הפירות לירושלים ואוכל אותם שם בקדושה.

* מתוך "באר מגד ירחים" (קובץ "הראיה", הוצאת מוסד הרב קוק תשכ"ו, עמ' קעו).

1. בראשית (ג, א) ..

2. ה"חפץ" מבטא את הצד המופשט שב"רצון". אין משתמשים ב"חפץ" לצרכים מעשיים כמו: "אני חפץ בספר", אלא: "רוצה בספר". משמע, שה"רצון" למטה מה"חפץ", ואילו ה"חשק" למטה מה"רצון", שימוש הרגיל לעניני תאוה. עיין וישלח (לד, ח, יט). בתחילה: "שכם בני חשקה נפשו בבתכם" - אח"כ נצטרפו עוד חלקי נפש לענין זה ונתעצם הדבר בלבבו "כי חפץ בבת יעקב" בתחילה סתם הכתוב: "בבתכם" - אח"כ "בת יעקב" מפני חשיבותה, וממשיך הכתוב גם על חשיבותו: "והוא נכבד מכל בית אביר".

3. תענית (כג ע"א) ..

4. רמב"ם (הל' מע"ש פ"י ה"ב).

ואז הפירות הם "קודש הלולים". במקום זה, מתעלית אכילתו לא רק לשם בנין גופו הפרטי, "אלא הוא מניח בזה אבן אחת בבנין העולם היותר כללי והיותר קדוש ונשגב"⁵. אח"כ מותרים הפירות באכילה בכל מקום, לאחר שעלתה אכילתו מפניה פרטית למגמה כללית.

כעין זה פירש הרב לענין ערלת אדם:

היא אוטמת את נביעתה של תשוקת החיים ממקור הכל, ומטה אותה לצד החלקיות והפרטיות המנותקת ממקור הכל, ואנו נכנסים לברית קודש, שעל ידו מתגלה הצביון של המשכת החיים לדורות, בתכונה הקשורה ליסוד הכל⁶.

סילוק הערלה הוא תיקון להנאה פרטית והחלקית והתקשרות ל"המשכת הדורות הבאים". לכן, בעץ החרוב, שאין כאן הנאה פרטית - מתגלה "חפץ הטבת הדורות הבאים", ב"טהרתו" - במילואו, ללא כל פניה חלקית. לא במקרה מסמל עץ החרוב את ההסתפקות במועט ואת שלילת חיי המותרות שבהנאת הגוף⁷, כי משעת נטיעתו היתה כאן נטיה אידיאלית. תיקון העולם השלם יבוא כשיתעלה האדם מ"חשק" פרטי - ל"חפץ" הטבת הדורות, ממגמה אנוכית-פרטית לשאיפה כללית מאוחדת.

עולם תוהו עומד הוא לפנינו, כל זמן שאין אנחנו מגיעים לידי התיקון העליון של אחדותם של כל זרמי החיים וכל הנטיות השונות אשר להם. כל זמן שכל אחד מתנשא לומר: "אני אמלך ואני ואפסי עוד" - אין שלום בעצמנו, ואין שם ה' מופיע עלינו, שמה גופיה דאקריה שלום, אשר אור האמת רק ממנו ועל ידו מופיע⁸.

5. עולת ראייה (ח"א עמ' שסה).

6. שם (עמ' שצז).

7. "וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת" (ברכות יז ע"ב).

8. אורות הקודש (ח"ב עמ' תקע).

על ר' שמעון ועל החרוב

ליד שער המכון בכפר דרום נמצא עץ חרוב. החרוב ניטע ביום השלושים לרציחתו של הרב שמעון בירן הי"ד, באותו מקום בו נפל. ביסודו היה הרעיון לקשור את הרב שמעון הי"ד אל ר' שמעון בר יוחאי, שניזון מפרי החרוב בזמן שישיב במערה. אך ככל שחשבנו יותר על החרוב, מצאנו בו עוד ועוד משמעויות המבטאות את מה שאנו מרגישים. נטיעת החרוב באדמה היא ניגוד, המשלים את הקבורה, ומבטא חיים והשתרשות לעומק. נטיעת עץ הנותן פרי רק לאחר זמן רב, מבטאת את האמונה בעתיד הרחוק. אכילת פרי החרוב בט"ו בשבט, כביטוי של כיסופי הדורות לארץ ישראל, היתה רעיון שהשתמשו בו הרבה בהרצאות בחודש שבט. הגמרא במסכת תענית, הקושרת את נטיעת החרוב לחלום שיבת ציון לאחר גלות של שבעים שנה - קושרת גם אותנו, בנטיעת החרוב, עם גאולת ישראל הצומחת ועולה מתוך השבר הנורא. גם אישיותו של הרב בירן הי"ד מוצאת לה ביטוי עמוק בתכונותיו של עץ החרוב, המסמל עצמה המשולבת עם ענוה והסתפקות במועט.

מזן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א

סדר הפרשת תרומות ומעשרות

בזאת מוגש המשך של פסקי הראשל"צ, מזן הגר"מ אליהו שליט"א, שאסף הרב עידו אלבה. הפעם עוסקים הפסקים בהלכות מעשיות בסדר ההפרשה של תרומות ומעשרות.

עריכה ומקורות: הרב אהוד אחיטוב.

סדר ההפרשה

א. כשמפריש תרו"מ, יש להקפיד לומר בתחילת נוסח ההפרשה: "האחד ממאה שבידי ישאר טבל", ואין לשנות מנוסחאות הקדמונים. אמנם בדיעבד, אם השמיט משפט זה - אין הדבר מעכב את חלות ההפרשה¹.

ב. המפריש על כמה סוגי פירות או ירקות יחד - אינו צריך לומר: "כל מין על מינו", משום שדבר זה ברור מאילוי².

ג. יש להקפיד לכתחילה להפריש את התרומה דוקא מן המוקף³, מה שא"כ במעשר ותרומת מעשר.

ד. משום כך, אם הירקות נמצאים בשקיות הקשורות בקשר חזק - צריך לפותחן. אבל אם הם בתוך קופסא עם מכסה או קשר שקל לפותחו - א"צ לפותחם. מכסה שצריך להפריד ממנו את הטבעת בעת הפתיחה - אין צריך לפותחו⁴. אך בכל מצב אין צורך שהכלים יגעו זה בזה⁵.

ה. אם הפריש שלא מן המוקף, אף שבדיעבד תרומתו תרומה⁶ - טוב להדר

1. העיקרון של קריאת שם חולין או טבל, למה שעתיד להיות תרומת מעשר - מפורש במשנה (דמאי פ"ה מ"ב), רמב"ם (תרומות פ"ג הכ"ד), שר"ע (יר"ד סי' שלא סעי' כח). אולם הירושלמי (דמאי פ"ה ה"ב) התחבט לשם מה יש צורך בכך. משום כך יש שהמשיטו משפט זה מנוסח ההפרשה: עולת ראייה (ח"א עמ' שנא), חז"א (דמאי סי' יב ס"ק ב ד"ה ויש). ויש שכתבו לאומרו; עי' כרם ציון (תרומות הלכות פסוקות עמ' קז). ועי' מאמרו של חברנו הרב שמעון בירן הי"ד ("התורה והארץ" א עמ' 252-260).

2. משום שהפרשת תרומה יכולה להיות גם במחשבה: (גיטין ל ע"ב), רמב"ם (תרומות פ"ד הט"ז). ועי' "הפרשת תר"מ במערכת הציבורית" (פרק יח סעי' 3).

3. חלה (פ"א מ"ט), גיטין (דף ל ע"ב), שר"ע (יר"ד סי' שלא סעי' כה). ועי' בירור-הלכה (גיטין ל ע"ב), התורה והארץ (ח"ב עמ' 167-184). בדין תרומת מעשר דעת התוס' (גיטין ל ע"ב ד"ה וכי נחשדו), שרבנן חייבו אף בתרומת מעשר להפריש מן המוקף. הרמב"ם (תרומות פ"ג ה"כ) פסק שרק תלמידי חכמים צריכים לעשות כן. והראב"ד (תרומות פ"ג ה"כ) כתב שרק ישראל המפריש תרומת מעשר צריך להפריש מן המוקף. ועי' "הלכה ברורה ובירור הלכה" (גיטין ל ע"ב).

4. מעשר-שני (פ"ג מ"ב): "עד שלא גפן תורם מאחת על הכל, ומשגפן תורם מכל אחת ואחת". רע"ב (שם ד"ה עד, חלה פ"א מ"ט ד"ה ואין), שר"ע (יר"ד סי' שלא סעי' כו), ש"ך (שם ס"ק נב).

5. ר"ש (טבול-יום פ"ד מ"ז), מאירי (חלה פ"א מ"ט ד"ה מעתה תדע לתירוץ ב-ג), ובניגוד לדעת הגר"א (סי' שכה ס"ק ח). ועי' "הפרשת תר"מ במערכת הציבורית" (פרק יב).

6. שר"ע (יר"ד סי' שלא סעי' כה). למקור הדין עי' ש"ך (שם ס"ק נ), וביאור הגר"א (שם ס"ק סח).

ולהפריש שוב. זו אחת הסיבות שהקונה בשוק בחנות רגילה כדאי שיפריש שוב, היות והרבה פעמים ההפרשה נעשית שלא מן המוקף.

ו. טוב להרטיב קודם ההפרשה את הפירות המיועדים להיות תרומה גדולה ותרומת מעשר, ולגעת בהם לאחר מכן כדי לטמאם⁷. שאם לא כן יתכן שהם טהורים, ואז יצטרך לנהוג בהם דיני טהרה⁸. אין לחוש שבכך יצא שהוא מפריש מן הטמא על הטהור כי איסור זה אינו נוהג היום⁹. אולם בתוך תחומי העיר העתיקה חייבים להרטיב את הפירות המיועדים למעשר שני קודם ההפרשה¹⁰.

ז. אפשר לכתחילה להפריש על פירות שנמצאים בתנועה - בין בלח בין ביבש¹¹.

ח. הפריש ואמר: "המעשרות יחולו כבנוסח שברשותי" - הדבר מועיל בדיעבד¹², אף שלא ייחד מטבע למעשר שני. לאחר מכן יש לייחד מטבע ולחלל עליו את המעשר השני שברשותו.

הפרשת תרומות ומעשרות באורח ובערב שבת

ט. המתארח בשבת אצל אדם אשר קיים ספק אם הפריש תרומות ומעשרות¹³, או

7. שר"ע (יר"ד סי' שלא סעי' יט בהגה), ש"ך (שם ס"ק לה), ביאור הגר"א (שם ס"ק מט-נ). ועי' ארץ חיים (סיתהון - עמ' 410), כרם ציון (אוצר התרומות ח"ב הלכות פסוקות סעי' י), הפרשת תרומות ומעשרות במערכת הציבורית (פרק יג סעי' 2).

8. חוששים שבתרומה טהורה לא יוכלו לשורפה וכן שהיא עלולה להטמא אחר חלות שם תרומה עליה.

9. איסור זה הוא מדרבנן משום הפסד כהן (יבמות פט ע"א). הנודע ביהודה (מהד"ת אה"ע קמב) ביאר מדוע השמיטו הטור והשר"ע (יר"ד סי' שלא) את פסק הרמב"ם (תרומות פ"ה ה"ז-ה"ח) האוסר להפריש מן הטמא על הטהור ולהיפך. וכתב שאסרו רק כאשר הכהן משתמש בתרומה, שאז נגרם לו הפסד. ועי' כרם ציון (אוצר התרומות ח"א עמ' רכד).

10. הרמב"ם (מע"ש פ"ב ה"ח, פ"ג ה"ג) כתב שמותר לפדות מע"ש שנטמא בירושלים. וכתב הכפתור ופרח (פרק מא) שבזמן הזה לא ניתן לפדות בירושלים מעשר שני שנטמא, כיון שלא ניתן לאכול את דמיו בטהרה. אך בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' תשלא) חלק וכתב בדעת הרמב"ם (שם), שאין לחלק בין זמן הבית לזמן הזה. וכך פסק השר"ע (יר"ד סי' שלא סעי' קלה) לאסור לפדותו אם לא נטמא. ויש להכשירו כדי שיקבל טומאה ויכלול לפדותו. ועי' כרם ציון (אוצר התרומות ח"ב הלכות פסוקות פרק מא סעי' ד, גידולי ציון אות ג).

11. הגר"ש סלאנט זצ"ל (מובא בהמעשר והתרומה פרק א ס"ק נא) והחזו"א (דמאי סי' ט ס"ק יג ד"ה התקנה הראשונה) כתבו, שההפרשה אינה מועילה כאשר הפירות נצאים בתנועה, מפני שנוצרת תערובת של טבל ותרומה, ואז נוצר מצב של דימוע. כמו כן, המעשר-ראשון שהופרש עלול להתגלגל למקומו של המעשר השני, ואז נוצר מצב של הפרשה מן הפטור על החיוב. לדעת הרב שליט"א אין לחשוש לזה, מפני שבדרבנן "יש ברירה", ואני אומר שמה שהפריש למעלה הוא זה שהתכוון אליו.

12. עי' חזו"א (דמאי סי' טו ס"ק ו), וכן דעת שו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' פה). אולם שו"ת הר צבי (זרעים ח"א סימן מח), דחה ראיותיו והסיק שהדבר מועיל רק בדיעבד. ועיין המעשר והתרומה (פרק א ס"ק מה), ובחוברת "הפרשת תרומה במערכת הציבורית" (פרק יח סעי' 2).

13. דמאי (פ"ז מ"א-ב), ומועיל אך ורק בפירות דמאי, ומשום כך הקלו להתנות אף על פירות שאינם ברשותו: ירושלמי (שם ה"א), רמב"ם (מעשרות פ"ט ה"ז).

אדם האוכל מפירותיו שלו בשבת¹⁴, ולא יכול היה להפריש מעשרותיו מערב שבת, מחשש שיתקלקלו - יאמר מערב שבת את נוסח ההפרשה המובא לקמן: היותר מאחד ממאה ממה שישאר על הצלחת בצד ימין - יהיה תרומה גדולה וכו'.

אין לומר שכל מה שישאר מהאוכל יהיה תרומה, אלא יש לייחד מקום ולומר: "מה שישאר על הצלחת בצד ימין יהיה תרומה וכו'". טעם הדבר הוא, כדי שהשאריות בצד השני של הכלי יישארו חולין ויהיו מותרים בטלטול, והצלחת לא תיהפך להיות בסיס לדבר האסור¹⁵.

י. בשבת עצמה אין צורך לבצע את פעולת ההפרשה לפני האכילה, אלא ידאג להשאיר בצלחת שאריות אוכל (בכמות מספקת מכל מין) אחרי האכילה¹⁶.

יא. המנהג הוא שלא לחזור בשבת על נוסח ההפרשה¹⁷.

יב. אם לא אמר את הנוסח הנ"ל בערב שבת - יש להקל בספק במקום כבוד הבריות, משום ספק דרבנן לקולא¹⁸.

יג. נוסח זה מועיל רק לצורך המפריש או לבני משפחתו¹⁹.

התנהגות בתרומה

יד. אין להפסיד תרומה ותרומת מעשר. לכן יש לשים אותן בשקית סגורה. השקית צריכה להיות סגורה באופן שלא תפתח, ולא די בעטיפה בנייר. למעשה צריך שתי עטיפות: אחת מנילון ואחת מנייר, באופן שאין רואים את מה שיש בתוך השקית - כדי שלא יראה כמזלזל בתרומה. וכך מותר להניח אותה בפח²⁰.

14. כשהפירות ברשותו בשעת אמירת נוסח ההפרשה, מועיל התנאי אף בטבל ודאי: דמאי (פ"ז מ"ה), ירושלמי (דמאי פ"ז ה"א), רמב"ם (מעשר פ"ט ה"ז-ח).

15. ירושלמי דמאי (פ"ז ה"ב וה"ה).

16. רדב"ז (מעשר פ"ט ה"ט ד"ה ולמחר), ומשמע מדבריו שאם אנו סוברים "יש ברירה" בדרבנן - אין צורך במעשה ההפרשה בשבת.

17. עי' ירושלמי (דמאי פ"ז ה"א). לדעת הרמב"ם (מעשר פ"ט ה"ט) המפריש צריך לרחוש בשפתיו את נוסח ההפרשה בשבת עצמה. אך יש חולקים וסוברים שאין צורך בכך: ריבמ"ץ (דמאי פ"ז מ"א ד"ה המזמן), ביאור הגר"א (ד"ה אידחי), פאה"ש (סי' יד סעי' יא בהג"ה).

18. עפ"י דמאי (פ"ד מ"ב). ועי' שו"ת ישכיל עבדי (ח"ח יר"ד סי' יג).

19. עפ"י הירושלמי (שם), מההיא עובדא דרב הושעיה, חז"א (סי' ט ס"ק ז ד"ה שם ר"ה). ונראה שכיון שהתירו לעשות כן משום כבוד הבריות - משום כך לא הרחיבו את התקנה מעבר להכרחי. ועי' פאה"ש (סי' יד סעי' יא) שכתב שיכול להתנות עליו ועל אחרים.

20. בטור (יר"ד סי' שלא דף רעא ע"ב) מובא שצריך לקבורה. והוא הדין כשנותנה בתוך שקית סגורה באשפה באופן האמור, כאשר דבר זה נחשב כקבורה. וכ"כ במצוות הארץ (עמ' יח סעי' ב) בשם החז"א. בדין בזיון, הרב שליט"א הולך לשיטתו, כפי שפסק לענין פירות שביעית (מדריך שמיטה לצרכנים תשנ"ד, פרק ח הע' 6).

הרה"ג דוב ליאור שליט"א *

קיום אילן שהורכב כלאיים

בשו"ע (י"ד סי' רצה סעי' ז) פוסק המחבר שבכלאי אילן יש איסור קיום. מקורו מדברי הרא"ש בהלכות כלאיים (סי' ג). אולם הדבר אינו פשוט לדעת שאר הפוסקים: שיטת הריטב"א (קידושין לט ע"א) היא שאין שום איסור בקיום כלאי אילן. וכן סובר הרדב"ז (ללשונות הרמב"ם סי' ר) בדעת הרמב"ם. וכן דייק במשפט כהן (סימן כ) מלשון הרמב"ם. עי"ש. כמו כן דעת הכל-בו (הלכות כלאיים סי' צא) והאורחות חיים (ח"ב הלכות כלאיים) היא, שאין שום איסור בקיום כלאי אילן. וטעמם, היות וכלאי אילן הוקשו להרבעת בהמה. וכשם ששם האיסור הוא רק על הפעולה, ואילו התוצאה מותרת בקיום ובהנאה - כן גם בכלאי אילן האיסור הוא רק על פעולת ההרכבה, והתוצאה מותרת בהנאה ובקיום.

מין הרב זצ"ל (משפט כהן סי' כ) מבאר יותר. היות ולדעת הרמב"ם אין איסור לזרוע זרעי אילן עם זרעוני גינה ביחד, אלא אך ורק פעולת ההרכבה אסורה - נמצינו למדים שהאיסור הוא רק בפעולה המיוחדת של החדרת הייחור לתוך הכנה. לפי"ז הקיום דומה לפעולת הזריעה (באילנות), ולכן הוא מותר.

החתם סופר (ח"ו סי' כה), כשדן לענין קיום כלאי אילן - כתב וז"ל:

וזאת לדעת דאילן המורכב דאסור לקיימו - היינו כל זמן שלא נתאחו והיו לאחד. אבל בשכבר נתאחדו והיו לאחד באופן שאין בהרכבה שום היכר - שוב אין בהם איסור קיום, וזה פשוט. עכ"ל.

וכן פסק ערוך השלחן (י"ד סי' רצה בסופו), שאף לדעת הרא"ש אין איסור קיום לאחר שההרכבה נקלטה בגזע.

ודומה שמקרה דידן דומה להאמור לעיל, ובמקרים כגון אלה, מין הרב זצ"ל סמך בשעת הדחק על הפוסקים שמתירים לקיים.

על כך, יש להוסיף שיתכן שיש בנד"ד איסור דאורייתא בקציצת אילן מאכל. לכן, אפילו נימא דיש מחלוקת בדבר - שב ואל תעשה עדיף.

ובנוסף, השקיית האילן וניכוש העשבים אינם קיום דאורייתא לכמה פוסקים². נמצא שהמחלוקת היא באיסור דרבנן, ויש מקום בהפסד גדול לנטות להקל.

* את המכתב הנ"ל קיבלנו מאת הרה"ג דוב ליאור שליט"א. תשובה זו נכתבה על ידו בחודש מנחם אב תשכ"ז, בהיותו רב בכפר הרא"ה. עריכה והערות: הרב יהודה הלוי עמיחי.

1. בענין שיטת הריטב"א, עיין בשאילת דוד (סי' יא אות ד) שהסביר שאין כל איסור בקיום כלאי אילן. ואילו הדברי חיים (ח"א י"ד סי' ס) והמהרש"ם (ח"א סי' קעט) הסבירו שלדעת הריטב"א יש איסור מדרבנן לקיים כלאי אילן. ועי' חוקות שדה (תלמי שדה ס"ק יב).

2. עי' כס"מ (הל' שבת פ"ח ה"ב, כלאים פ"א ה"א), חוקות שדה (להגרח"ז גרוסברג, סי' א, תלמי שדה ס"ק ב). ועי' חזר"א (כלאים סי' ב ס"ק ט).

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א *

ניסויים בכלאים

הצגת הבעיה

שאלה מהמחלקה לביולוגיה באוניברסיטת בר-אילן: האם מותר לערוך ניסויים בזריעת כלאים? הניסוי נחוץ כדי לבדוק את כושר עמידתם של צמחים בתחרות. הניסוי ימשך כ-3 שבועות בלבד, ואין שום כוונה לאסוף את הפירות או להשתמש בהם. מה הדין?

1. זריעה לנוי ולריח

בתשובת הרדב"ז (ח"ה סי' ב'רנג) כתב, שהזורע כלאים, אף אם אינו מכוון בזריעתם לאכילה, אלא למראית העין (דהיינו: לנוי) - עובר בלאו. ואלו דבריו: לא מצאתי מקום לשאלה זו. וכי באכילה תליא מילתא?! והלא מי שזורע כלאים, אע"פ שעבר, מותר לו לאכלן, כי אין האיסור תלוי אלא בזריעה... וכיון שהדבר תלוי בזריעה, מה לי שיזרע לאכילה או למראית העין? ותו, מי שרואה אותם, כלום יודע אם הם לאכילה או למראית העין?

ובאמרי בינה (שר"ת ח"א סי' י ד"ה והנה) הסתפק אם זורע ליהנות מריחם, אם יש לדמות למראית העין. (וצ"ע מה ההבדל, שהרי קול מראה וריח שוין הם).

2. זריעת פשתן לשם בדיקה

והנה מצינו משנה מפורשת, לכאורה, להיתר (כלאים פ"ב מ"ז): שלו חטים ושל חבירו חטים - מותר לסמוך לו תלם של פשתן... ר' יוסי אומר: אף באמצע שדהו מותר לבדוק בתלם של פשתן. ומפרש הרע"ב (ד"ה מותר): שהכל יודעים שאין מתכוון לקיים הפשתן אלא לבדוק שדהו אם היא יפה לפשתן...

הירושלמי (שם ה"ה) מבאר את המחלוקת שבין ר' יוסי לרבנן, ואומר, שר' יוסי לא חושש למראית העין ואילו רבנן חוששים לכך. ולפי זה יוצא שגם רבנן מודים לר"י, שהזורע ע"מ לבדוק - אין בו איסור כלאיים מעיקר הדין, ולכן מותר בינו לבין חבירו. וכן פסק הרמב"ם (כלאים פ"ג ה"ז):

היתה שדהו זרועה חטים ושדה חבירו בצידה זרועה חטים - מותר לו לזרוע תלם של פשתן אחד בצד חטים שלו סמוך לשדה חבירו. שהרואה יודע שאין דרך העם לזרוע תלם אחד של פשתן, ולא נתכוין זה אלא לבדוק שדהו אם ראויה לזרוע פשתן או לא, ונמצא כזורע להשחתה.

* עריכה: הרב עזריאל אריאל.

ועי' רדב"ז (שם ד"ה היתה) שכתב, שזה שנקט היתר הזריעה של פשתן בין שתי שדות של אותו המין - לרבותא הוא, שגם כאן לא נחוש למראית העין. וא"כ בנד"ד, שכל הרואה יודע שבאוניברסיטה כל הזריעות אינן אלא לשם ניסויים מדעיים - אין איסור לזרוע כלאים.

וצריך לחלק בין הלכה זו לבין מה שכתב הרדב"ז בתשובה (לעיל סעי' ו), שאסור לזרוע לשם נוי. וצריך ליישב עפ"י דברי הרמב"ם שכתב: "ונמצא כזורע להשחתה". כלומר, הבודק שדהו לא מחכה עד סוף הגידול, ודי לו בתחילת הגידול. אך הזורע לנוי - מחכה עד סוף הגידול, ועצם הנאת הנוי היא כשימוש בכלאים. שכן, מה לי אכילה, מה לי שימוש אחר? אך כשזורע לבדוק וכוונתו להשחתה - אין איסור בכך.

ומצינו כעין זה בירושלמי שביעית (פ"ד ה"ד):

ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחולות... ואין בודקין את הזרעים באדמה בעציץ אבל בודקין אותן בגללים בעציץ. ומשמע, שחרישה וזריעה על מנת להתלמד, אמנם שונה מחרישה וזריעה ע"מ לאכול, אך בכל זאת התירו רק בחולות או בעציץ מלא גללים. וייתכן שאסור רק משום מראית העין (עי' "שבת הארץ" עם תוספת שבת, פ"א ה"ו אות ג). וא"כ גם בכלאיים, י"ל שבמקום שאין חשש של מראית העין - מותר, כגון בנד"ד.

ועיין חזו"א (שביעית סי' כ ס"ק ה ד"ה ואפשר) שכתב כך:

ואפשר דמיירי בעציץ נקוב, ומניחן שיושרשו. ובאמת, בעפר חיובא נמי איכא... אבל כוונת הבדיקה אינה מפסדת את שם זריעה, שהרי אפשר לבודקן וליהנות מאביה. והלכך, אף אם חושב לעזוב את הפירות - בטלה דעתו. ואף אם דעתו לעוקרן קודם שיתבשלו - אין מחשבתו כלום, דילמא מימליך... אבל לקושטא דמילתא, כל זריעה העתידה להשתרש - חשיבא זריעה, והאיסור כבר נגמר, ואין נפקותא לאיזה תכלית זרען.

ומכאן שאיסור הזריעה הוא מעיקר הדין, גם אם כוונתו לבדוק ולא להשתמש בגידולים. מיהו בסוגרים כתב החזו"א (שם) שבכלאים הדין שונה:

מיהו בכלאיים, אם דעתו לעוקרן קודם שיעשו פירות - אין חיוב בכלאיים, דבכלאים בעינן זריעה הרגילה ברוב בני אדם.

וכן כתב החזו"א בכלאים (סי' ה ס"ק טו ד"ה והנה):

והנה מדברי הגר"א (הגהות הגר"א לירושלמי כלאים פ"ב ה"ה ד"ה לבדוק) מבואר שאין היתר כלאים בלבדוקן יותר מזורע לאכילה, אלא ההיתר משום שלא יקיימן.

1. ואע"פ שקול מראה וריח אין בהם משום מעילה - אסור לכתחילה (רמב"ם הל' מעילה פ"ה הט"ז). ובפרט כאן, שהוא זורע לשם הנאת מראה, ואת זה התורה אסרה.

וכן דייק החזו"א מלשון הרמב"ם (שהבאנו לעיל) "ונמצא כזורע להשחתה". ובאר שלא ימתין עד שהפשתן יגדל לגמרי, אלא ישחית אותו קודם לכן.

אמנם מו"ר הגר"ש ישראלי שליט"א (ארץ חמדה מהדורה ראשונה עמ' קסג) כתב שכל ההיתר של זריעה ע"מ לבדוק הוא כשרוצה לבדוק את השדה, אך אם משתמש בצמח עצמו - אסור משום כלאיים. ולכן כתב ש"זבל ירוק" בכרם - אסור, כי זוהי דרך שימוש. וזאת בניגוד לחזו"א שכתב בכלאים שם (ד"ה ומיהו): ולפי"ז אפשר דנוטע צמח לסייג ע"מ שלא ללוקטו - נמי אין בו כלאים מן התורה.

ובחוקות שדה (להגרת"ז גרוסברג, סי' א, תלמי שדה ס"ק ה) כתב דלפי"ז מותר זבל ירוק בכרם.

והנה, בניסויים מדעיים, יתכן שהשימוש אינו בצמח עצמו. זורעים את הצמחים כדי לראות כיצד הם מתרבים, ועיקר המטרה היא הלימוד ולא השימוש בצמח עצמו.²

3. גידול בחממות

והנה בנד"ד הניסויים נעשים בחממות סגורות. יש לדון א"כ, אם אפשר להקל משום שחממה היא בית ולא "שדה"³. והתורה אמרה (ויקרא יט יט): "שדך לא תזרע כלאים". ועיין ארץ חמדה (למו"ר הגר"ש ישראלי שליט"א, מהדורה ראשונה עמ' קסב), שם נאמר שזריעת כלאיים בבית אסורה רק מדרבנן. וא"כ בנד"ד, כיון שנחלקו החזו"א ומו"ר הגר"ש ישראלי בדין זריעה לשם בדיקה - א"כ, בחממה שהאיסור בה הוא מדרבנן - י"ל שספיקא דרבנן לקולא. וצ"ע (שכן לדעת החזו"א, שביעית סי' כו ס"ק ד, איסור כלאיים בבית הוא מדאורייתא).

4. זריעת כלאיים ע"י גוי

בנד"ד, השאלה העיקרית היא על הקיום של הכלאים ולא על הזריעה. את הזריעה יכול לעשות גם גוי, אך הקיום חייב להעשות ע"י הסטודנטים הלומדים. הם חייבים לעקוב מקרוב אחרי ההתפתחות של הצמחים ולתת להם מנות מדודות של מים, דשן וכדו'. איסור קיום הוא רק מדרבנן (כפי שיבואר לקמן). ומכיון שלא ברור כלל שיש כאן איסור כלאים, יש מקום להתיר את הקיום בלבד ע"י ישראלים.

2. וכעין זה כתבתי לענין ניסויים בפרי ערלה, שאין כאן הנאה. (תשובה זו תפורסם אי"ה באחד הגליונות הבאים: המערכת). וכן אמרו לענין ניתוח מתים, שאין כאן הנאה מהמת עצמו כשהמטרה היא הלימוד, והדבר צ"ע.

3. חיוב המצוות התלויות בארץ בבית, עי' ירושלמי ערלה (פ"א ה"ב). דין חממה כבית, עי' בהרחבה מדיך שמיטה לחקלאים תשנ"ד (פרק יח סעי' ג-ד והע' 8).

וצ"ע אם ניתן להקל בזריעה ע"י אמירה לגוי. על כך כתב הרמב"ם (כלאים פ"א ה"ג):

ומותר לומר לגוי לזרוע לו כלאי זרעים.

ודייקו מהר"י קורקוס והרדב"ז (שם), שההיתר הוא לומר לגוי שיזרע כלאיים בשדהו של הגוי. אך לומר לגוי לזרוע בשדה של ישראל - אסור מדרבנן, משום אמירה לגוי באיסור לאו. שאלה זו היא בעיא בגמרא (ב"מ צ ע"א), ולא איפשיטא, ופסק הרמב"ם הוא לחומרא.

הראב"ד (השגה שם) הבין שהגוי זורע בשדה של ישראל, והשיג על הרמב"ם: א. על עצם היתר האמירה לגוי. ב. על קיום הכלאיים ע"י בעל השדה, שהוא אסור ג"כ.

מהר"י קורקוס, הכס"מ והרדב"ז (לרמב"ם שם) כתבו בדעת הרמב"ם שעל קיום כלאיים אין חיוב מלקות, ואינו אסור אלא מדרבנן. ויתכן לומר שבזה יתרץ הרמב"ם את קושיית הראב"ד מקיום, כיון שקיום הוא רק מדרבנן. ולפיכך, אמירה לגוי אמנם יש בה איסור, אך הקיום הוא ע"י הגוי, וא"כ הוי אמירה לגוי באיסור דרבנן. והראב"ד שהבין שהמדובר בשדהו של ישראל, מייחס את הקיום לישראל עצמו. ודו"ק.

א"כ בגד"ד האמירה לגוי רק מקילה את האיסור מאיסור דאורייתא לאיסור דרבנן, אך לא מתירה. אך כיון שיש כאן ספק איסור (מצד מטרת הגידול ומצד החממה) - הוי ספיקא דרבנן לקולא, וה"ה לקיום ע"י ישראל.

סיכום

- א. זריעת כלאיים אסורה גם אם היא לא לשם אכילה (כגון: לגוי או לריח).
- ב. זריעת כלאיים לשם בדיקה והשחתה ולא לשם שימוש במה שיגדל - לדעת החזו"א היא מותרת, ואילו לדעת הגר"ש ישראלי מותר רק כשכוונתו לבדוק את השדה ולא כשכוונתו לבדוק את הגידול (וצ"ע בזריעה לשם לימוד).
- ג. זריעת כלאיים בחממות אינה אסורה אלא מדרבנן.
- ד. זריעת כלאיים ע"י גוי - אסורה מדרבנן. ובמצב של ספק היא מותרת.
- ה. קיום כלאיים ע"י ישראל - אסור מדרבנן, וע"י גוי - מותר.

מסקנה: כאשר עורכים ניסויים בזריעה וגידול של כלאיים בחממה לצורך לימוד בלבד מבלי להשתמש במה שיגדל - יש לבצע את הזריעה ע"י גוי. את הטיפול השוטף בגידולים מותר לעשות ע"י ישראל.

הרב יגאל קמינצקי

ערלה בגדר חיה

הצגת הבעיה

עם הרחבתן ופיתוחן של גינות הנוי לרגל סיום השמיטה נדרשנו לעסוק בכמה שאלות בסוגיית "הנוטע לסייג" האם חייבים בערלה?
1. יש לו שיחי "פינטגור" המשמשים לגדר, ורוצה עתה לאכול את פירותיהם.
2. נטע עצי זית סביב גינתו לצורך גדר.

המשנה (ערלה פ"א מ"א) כותבת ש"הנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה". והשאלה היא, מה הדין במקרים הבאים:
א. באלו אופנים מחשבת סייג מועלת.
ב. מה הדין בנוטע לסייג אבל מתכוון מראש לאכול גם את הפירות.
ג. האם נדרש גם מעשה שניכר שנטע לסייג.

א. נטע לסייג עצי פרי שאינם ראויים לכך

כתב הרמב"ם (הל' מע"ש פ"י ה"ב):
הנוטע אילן מאכל ודעתו עליו שיהיה סייג לגינה או שנטעו לקורות האילן, לא לפירותיו - הרי זה פטור מן הערלה.
הרמב"ם אינו מצריך שיהא ניכר שנטעו לסייג. לפי הרמב"ם, הכל הולך בתר דעתו בלבד, ובלשונו: "הנוטע אילן מאכל ודעתו עליו שיהיה סייג".

לעומת זאת לדעת הרא"ש צריך שהאדם הנוטע יעשה מעשה שניכר על ידו שאכן מתכוון לסייג, וז"ל הרא"ש (הלכות קטנות הל' ערלה סי' ב):
שנטע אילנות להיותן גדר לכרם סביב... ואין עיקר נטיעתו בשביל אכילת פירותיהן - פטור מן הערלה... עוד מפרש בירושלמי שצריך שיהיה ניכר בהם שהם נטועים לכך...

ולכאורה נראה שדברי הרא"ש מפורשים בירושלמי (ערלה פ"א ה"א):
תניא: רשב"ג אומר, בד"א? בזמן שנטע לסייג ולקורות ולעצים דבר שהוא ראוי להם, נטע דבר שאינו ראוי להם - חייב. יאות אמר רשב"ג! מאי טעמון דרבנין? א"ר זעירא, במשנה סדר נטיעתן לקורות במשפה...

הב"י והב"ח (סי' רצד) מקשים: מדוע הרמב"ם מתעלם מהירושלמי שצריך שיהיה היכר למחשבת סייג?
הב"ח מסביר את הירושלמי לדעת הרמב"ם, שהמחלוקת בין רשב"ג לרבנן היא בעצים שראויים לסייג: האם צריך בנוסף למחשבה, מעשה היכר או שאין

1. בכל מקום שכתבנו "לסייג" סתם - הכוונה היא לכל נטיעה שאינה לצורך הפירות כגון: לגדר, לקורות, לעצים, לנוי, לצל, וכדו'.

צורך בכך? כפירוש הב"ח פירש גם הרש"ס (לירושלמי שם). ולפי"ז פסק הרמב"ם כרבנן שאין צורך במעשה, ודי במחשבה להפקיע דין ערלה מעץ מאכל.

לסיכום: יש שתי שיטות עיקריות בדין הנוטע לסייג, עפ"י הבנת הירושלמי:
א. הבנת הרא"ש (ודעמיה הטור) בירושלמי, שכל מקרה פטור מערלה אם משנה את סדר נטיעתם, אבל בחשב סתם - חייב.
ב. לדעת הרמב"ם, מחשבת סייג או עצים מפקיעה דין ערלה. והבנת הב"ח בדעתו היא, שבאילן שאינו ראוי לסייג - נטיעתו לסייג אינה פוטרת גם אם משנה סדר נטיעתם. וכן פירש הרש"ס.

ב. כיצד המחשבה מחייבת או פוטרת

שאלה זו היא לרמב"ם, הסובר שמחשבת סייג בלבד קובעת, וגם לרא"ש שסובר שהנוטע לסייג וחשב אח"כ לאכילה חייב. וכך נאמר בירושלמי (שם):
מה ת"ל "ונטעתם כל עץ מאכל"? את שהוא למאכל - חייב. לסייג לקורות ולעצים - פטור.

ומשמע שהמחשבה בזמן הנטיעה היא הקובעת. ובהמשך הירושלמי נאמר:
...נטעו לסייג וחשב עליו למאכל - בא במחשבה (חייב). נטעו למאכל וחשב עליו לסייג - לא כל הימנו (ג"כ חייב).

וקשה, דממנ"פ: אם זמן הנטיעה קובע, מדוע בנטע לסייג וחשב אח"כ לאכילה חייב? - י"ל שיש כח במחשבה אח"כ לבטל את מחשבת הנטיעה. אבל אז השאלה היא, מדוע בנטע למאכל וחשב אח"כ לסייג - חייב, ואין כח במחשבה השנייה לפטור? ובכלל: כיצד יש כח בידי המחשבה בלבד לעקור דבר ממקומו? דהרי בטומאה מצינו, שמחשבה אינה מוציאה לא מידי מעשה ולא מידי מחשבה (סוכה יד ע"א)! ולענין בית הכסא מצינו דהזמנה לאו מילתא, וק"ו שמחשבה לאו מילתא! א"כ, כיצד אצלנו יש כח במחשבה בלבד לקבוע?
ואמנם למדנו את הפטור של נטע לסייג מהפסוק, שהרי הירושלמי מציין שהמילה "מאכל" בפסוק "ונטעתם כל עץ מאכל" היא מיותרת, כי הרי לאסור את הפרי אנו באים. ומכאן שאם נטע לסייג ולא למאכל - פטור. אעפ"כ, מנין שדי במחשבת סייג? אולי צריך מעשה להוכיח שאכן נטע לסייג.

לכן, הרא"ש והטור סוברים, שמחשבה בלבד לא מועלת וצריך גם מעשה שניכר ממנו שנטע לסייג או לעצים. כי כשנוטע עץ מאכל, אין לך מעשה גדול מזה. וע"כ כדי לעקור מעשה הנטיעה, צריך בזמן הנטיעה מעשה (שינוי סדר הנטיעה) ומחשבה (לסייג). לעומת זאת, כדי לבטל מציאות זו של נטיעה לסייג די אח"כ במחשבה בלבד דאז יש לי מעשה (מציאות עץ המאכל) ומחשבה (לאכילה) כנגד מעשה (שינוי סדר הנטיעה). לפי ההסבר הזה, **המעשה שנוצר**, לדעת הרא"ש, הוא **מדאורייתא**, וכך כתב החזו"א (דיני ערלה ס"ק יג)².

2. אך עי' מנ"ח (מצוה רמו אות ג) ותורת הארץ (פ"ט אות כז), שלדעת הרא"ש ההיכר אינו אלא

אך לשיטת הרמב"ם, שסובר שמחשבה בלבד מועלת - קשה, מדוע בחשב לאכילה וחזר וחשב לסייג - חייב? מדוע אין בכח מחשבת הסייג לפטור ולבטל את מחשבת האכילה? - כדי ליישב שאלה זו כותב הרמב"ם:

נטעו לסייג וחזר וחשב עליו למאכל, או שנטעו למאכל וחזר וחשב עליו לסייג, כיון שעירב בו מחשבת חיוב - חייב.

וצריך לומר בדעת הרמב"ם, שאם באיזשהו שלב היתה מחשבת חיוב - העץ חייב בערלה, כי בעיקרו של דבר עץ מאכל - חייב בערלה. לעומת זאת, אם נטע למאכל וחשב אח"כ לסייג אינו נפטור, כי רק מחשבה בשעת נטיעה מפקיע את העץ מלהיות עץ מאכל.

ג. נטע לסייג כשמטרתו הצדדית היא אכילת הפירות

הגמ' בירושלמי (שם) אומרת:

נטעו שנה ראשונה לסייג מכאן ואילך חשב עליו למאכל מכיוון שחשב עליו מחשבת חיוב יהא חייב.

וצ"ל שמדובר שבזמן שנטע את העץ ייעד אותו לשנה אחת לסייג ואח"כ למאכל, כי אז חייב בערלה מתחילת השנה, וכ"כ הגר"א והחזו"א (שם)³. ולפי"ז ק"ו כשחושב לסייג ולאכילה מיד. אלא שיש לדחות, שבגמ' מדובר כאשר בזמן הנטיעה חושב, שלאחר שנה האכילה תהיה העיקר. אולם לא ברור מה יהיה אם בזמן הנטיעה חושב אמנם לאכילה, אך זו מטרתו הצדדית בלבד.

מדברי הגמ' בהמשך יש מקום להוכיח שאירי באופן שהמטרה הצדדית היא אכילת הפירות ואעפ"כ פטור. הגמ' דנה (שם) אם הנוטע לעצים חייב במעשר: המשמר פירותיו לעצים (כלומר שנטע עץ לצורך עצו, אלא שהבעלים גם משמרים פירותיו) - רבב"מ מחייב במעשר, מפני שהפירות הללו נשמרים ואינם הפקר. ר' הילא בשם ר"י פוטר.

ראיתו של ר' הילא היא מכוסבר שזרעו לזרע (ולא לירק), שהירק פטור ממעשר כי הוא טפל לזרע. והוא הדין שהמשמר פירותיו לעצים פטור ממעשר, כשהפירות טפלים לעצים. ומכאן, שהמקרה של משמר פירות לעצים הוא כשרוצה את הפירות אך הם טפלים לעצים.

גם מסוגיית נטע אתרוג למצוותו משמע שהפטור של סייג הוא גם באופן שמטרתו הצדדית היא אכילת הפירות, שהרי הגמ' אומרת:

מה בינו (נוטע אתרוג למצוה שחייב בערלה) למשמר פירותיו לעצים (שפטור מערלה)?

ומתרצת הגמ':

מדרבנן, וגזה"כ שמחשבה מועילה.

3. ואין לומר "שמכאן ואילך חשב למאכל" - הכונה שלאחר שנה חשב למאכל דא"כ מה הוסיפו בזה על המקרה שלפניו נטעו לסייג נחשב עליו למאכל אע"כ כפי שהעמדנו, אך עי' מג"ח שם.

דהתם (במשמר לעצים), כשם שהוא רוצה בפרי - כך הוא רוצה בעצו.
 ברם הכא (בנוטע למצוה), הוא רוצה בפרי ואינו רוצה בעצו.
 ומשמע מלשון הגמ': "שהוא רוצה בפרי כמו בעץ" - שהוא צריך גם את
 הפירות, ואעפ"כ פטור. כן גרסו הרש"ס, מהר"א פולדא, ופנ"מ. אך יעויין
 בגירסת הגר"א שמוחק את המילים הנ"ל, ולגירסתו אין מכאן ראייה.

בשאלה זו הסתפק החזו"א (דיני ערלה ס"ק יא):
 ודוקא שאין דעתו ללקוט הפירות, אף שאוכל מהן אח"כ באקראי או
 שנמלך לאכלן לאחר שכבר נתבשל... ואפשר שאם עיקרו לסייג,
 ופירותיו זילי ליה אף שדעתו ללוקטן פטור, והדבר צריך הכרע.
 ואולי אפשר לומר שהרמב"ם והרא"ש חלוקים גם בשאלה זו. כי לדעת
 הרמב"ם שדי במחשבה, זהו רק כאשר מחשבתו היא ברורה ומוחלטת ואין
 דעתו כלל על הפירות. אך לדעת הרא"ש שצריך מעשה היכר, פטור גם באופן
 שמטרתו הצדדית היא אכילת הפירות. והדברים מדויקים בדבריהם, כי
 הרמב"ם כותב: "ודעתו עליו שיהיה סייג... ולא לפירות". ולעומת זאת, הרא"ש
 כתב: "שנטע אילנות להיותן גדר לכרם סביב... ואין עיקר נטיעתו בשביל
 אכילת פירותיהן - פטור מן הערלה".

ולפי"ז, השו"ע (סי' רצד סעי' כג) נקט כחומרת שניהם:
 הנוטע אילן מאכל, ואין דעתו לצורך אכילה, אלא להיות גדר... והוא
 שיהיה ניכר...

ובעיקר הדין, הב"ח גטה לפסוק כדעת הרמב"ם שדי במחשבה לבד. ויעויין
 באג"מ (י"ד ח"א סי' קפו ענף א ד"ה והנכון לע"ד) שנקט בפשיטות שאף במקרה
 שמטרתו הטפלה היא אכילת הפירות - פטור. ונראה שלהלכה יש לפסוק
 כהשו"ע שצריך שיהיה היכר שנוטע לסייג ולעצים, והחזו"א (סדר ערלה ס"ק יג)
 כתב שנוהגים כן למעשה. מאידך אפשר להקל, שאם נטע לסייג וכדו' פטור גם
 אם בדרך אגב רוצה את הפירות.

עפ"י הדברים שנתבררו עד כה, יש להשיב:
 א. גדר חיה של פיטנגו שאוכל פירותיה - מכיון שזה ראוי לסייג, ניכר, והסייג
 עיקר - לכו"ע פטור מערלה.⁴
 ב. עצי זית שנטעים לגדר - מחד זה ניכר, ונוטע לגדר אולם מאידך אין הזית
 ראוי לגדר, דאין בנ"א עושים כן. וראינו שלכו"ע גם באינו ראוי כשניכר -
 פטור (פרט לב"ח בדעת הרמב"ם). לכן נראה להקל.

4. וצ"ע אם אפשר להקל בפיטנגו אפי' כאשר מדשן לצורך הפירות, אך זוהי מטרתו הצדדית
 בלבד. כי בעיקרון הפיטנגו אינו עץ מאכל, אלא בדרך כלל נועד לסייג, ובמקרה זה אין צורך
 במחשבת פטור כדי לפוטרו, אלא להיפך צריך מחשבת חיוב כדי לחייבו, עי' ירושלמי רימין
 שנטעו לרימין וכן הדס - לבנות הדס. כמוכן שאם מתכוון שאכילת הפירות תהיה עיקר, כגון
 שרוצה את הפירות לליקר וכדו' - חייב.

הרב יהודה הלוי עמיחי

שתילים במוצאי שביעית

הצגת הבעיה

אדם שקנו בעבורו שתילי עצי פרי ועצי סרק, ואינו יודע אם המשתלה שבה הוכנו נהגה כהלכה בשביעית. האם מותר לו לטעת אותם?

א. חובת העקירה לנוטע בשביעית

הגמ' (גיטין נג ע"ב) מסבירה מדוע לדעת ר"מ הנוטע בשבת בשוגג מותר ואילו בשביעית יעקור.

א"ר מאיר: מפני מה אני אומר, בשבת בשוגג יקיים, במזיד - יעקור, ובשביעית בין בשוגג בין במזיד - יעקור? מפני שישראל מונין (שנות עולה) לשביעית ואין מונין לשבתות. דבר אחר: נחשדו ישראל על השביעית ולא נחשדו על השבתות. מאי דבר אחר? הכי קאמר; וכי תימא שבת נמי זימנין דמיקלע יום ל' בשבת, דאי נטע ההוא יומא הוא דסלקא ליה שתא, ואי לא לא סלקא ליה שתא - ת"ש: ד"א, נחשדו ישראל על השביעית ולא נחשדו על השבתות.

במסקנת הסוגיא נראה, שחייבו לעקור את הניטע בשביעית בשוגג, מפני שישראל נחשדו על השביעית. וכן נראה מלשון הרמב"ם (שמ"י פ"א ה"ב): הנוטע בשביעית, בין בשוגג בין במזיד - יעקור, מפני שישראל חשודין על השביעית, אם תאמר בשוגג יקיים, יאמר המזיד שוגג הייתי.

מאידך, כאשר הרמב"ם (פ"ג ה"א) עוסק בדין הנוטע בערב שביעית - הוא מנמק את איסור הנטיעה במראית העין. ואלו דבריו:

אף בזמן הזה - אין נוטעין אילנות, ואין מרכיבין, ואין מבריכין ערב שביעית, אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה שלשים יום קודם ראש השנה של שביעית, וסתם קליטה ל' יום. ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין, שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו.

יש שבארו את דברי הרמב"ם "שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו", דהיינו סברת "מונין". (פירוש הדבר, שהרואה אילן שפירותיו נאכלים לראשונה בשנה השלישית לשמיטה - מסיק מכך שהוא ניטע בשמיטה, ויבוא מתוך כך לזלזל גם הוא באיסורי שמיטה). ומסבירים בדעת הרמב"ם שלמסקנת הסוגיא נשארו שני הנימוקים, משום "מונין" ומשום חשד¹.

1. ביאור השיטות הובא ב"שבת הארץ" (עם תוספת שבת, פ"ג ה"א הע' 14).

ב. דין עקירה של הלוקח

מתוך כך יש לשאול: האם עץ שניטע בשביעית הוא אסור מצד עצמו, ואפילו הלוקח חייב לעקור או שמא האיסור הוא רק על האדם הנוטע?

בדין הנוטע בערב שביעית נאמר במשנה (שביעית פ"ב מ"ד):
אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות מל' יום לפני
ר"ה. ואם נטע או הבריך או הרכיב - יעקור.

לשון הרמב"ם בהלכה (שם) הוא:

נמצאת אומר שהנוטע או המבריך ערב שביעית, קודם ראש השנה במ"ד
יום - יקיים, פחות מכאן יעקור, ואם לא עקר הפירות מותרין, ואם מת
קודם שיעקור מחייבין את היורש לעקור.

והירושלמי אומר על כך:

תני ר' יעקב בר אבבי דברדליה: נטעו ומת - בנו מותר לקיימו. ואתיא
כמ"ד מפני החשד, אבל מפני הביניין - אב בנו בונה.

לפי גירסת מהר"א פולדא והגר"א, למ"ד "מפני החשד" - אין לקנוס את הבן,
שהרי הוא לא עשה דבר איסור, אלא קיבל ירושה. ואילו למ"ד "מפני המניין" -
הרי שדינו של הבן כדין האב, ושניהם חייבים לעקור, שהרי הכל ידעו על פי
מנין השנים שהעץ ניטע בשביעית.

לפי באור זה עלינו להסביר שהרמב"ם פסק שהבן חייב לעקור את שאביו
נטע, מפני שלמסקנת הגמ' טעם "מונים" נשאר להלכה.
ולפי"ז, בנד"ד, הלוקח צריך לעקור את האילן, שהרי טעם "מונים" שייך גם
בלוקח. וקל וחומר שאסור לו לטעת אותו.

הרש"ס הסביר את הירושלמי באופן אחר, וגרס כפשטו, שמפני החשד
קנסו את הבן. הוא מבאר את דברי הגמ', שלמ"ד "מפני החשד" - קנסו את
הנוטע בין אם נטע בשוגג ובין אם נטע במזיד, וכפי שהסיקה סוגיית הבבלי
(גיטין נד ע"א) שהוא מפני החשד. לכן קנסו גם את הבן שיעקור, שהרי הבן הוא
כשוגג. אולם למ"ד משום "מונין" - לא קנסו את השוגג, רק במזיד אסור, ואין
הבן צריך לעקור.²

על פי הסבר זה מובנים דברי הרמב"ם שפסק שחובת העקירה היא מפני
החשד, וכמו כן חלה חובת עקירה על הבן.

גם לפי הסבר זה יש לחייב את הלוקח לעקור, שהרי לפי הסבר הרש"ס
האיסור על הבן הוא משום חשד, א"כ גם לוקח - דינו כשוגג שעליו לעקור.

אמנם נחלקו המפרשים בדין הלוקח שדה שנטייה, אם קנסוהו שלא יזרע
במוצאי שביעית, כמו את הבעלים עצמם, או שדין הלוקח כדין הבן שמותר
לזרוע בשמינית, ולא קנסוהו.

2. עיין "שבת הארץ" (עם תוספת שבת, פ"א ה"ב הע' 3).

לדעת הראב"ד (ת"כ בהר פר' א הל' ה) ופאה"ש (סי' כ ס"ק לה, בדעת הרמב"ם) לא קנסו את הלוקח, ואילו לדעת הרא"ש (פ"ד מ"ב) עפ"י הירושלמי (שם) קנסו את הלוקח³. וכן היא דעת הרידב"ז (סי' א סעי' יב דף יא ע"ב).

מחלוקת זו היא רק לענין עצי סרק או שדה שנטייה, אבל לענין עצי פרי החמירו וקנסו את הבן, וכ"ש את הלוקח - שיעקרו, וכן כתב בבית רידב"ז (שם).

העולה לנו, שהלוקח עצי פרי שנטעו בשביעית חלה עליו חובת עקירה. אבל בעצי סרק יש מחלוקת בין הפוסקים.

ג. משתלה בבית

על שאלה זו יש להוסיף מספר צדדים. תחילה יש לברר מה דין עקירת עצי פרי שנטעו במשתלה בבית. חלק גדול מהמשתלות הן בתוך מבנים, ולכן יתכן שיש בכך דין נטיעה האסורה מדרבנן, ואולי לא החמירו על עקירת עצים אלו.

אמנם יש מקום לחייב עקירה גם בפעולות האסורות מדרבנן, שהרי כבר הבאנו את דברי המשנה (שביעית פ"ד מ"ה) על שדה שנטייה או הסירו ממנה את הקוצים - שאלו הן פעולות האסורות מדרבנן בלבד, וחכמים קנסו למוצאי שביעית שלא תזרע. א"כ מוכח שישנם קנסות גם באיסורי דרבנן. אמנם יש חילוקים בין איסורי דרבנן שונים מתי חכמים קנסו, אבל נראה שבעיקרון יש מקום לקנוס אפילו על איסור דרבנן⁴.

אלא שביסוד דין ישראל חשודין על השביעית, באר רש"י (שם) שחוששים שמא הרואה יבוא להתיר את המלאכה. א"כ, במקום שיסנה דעה מסוימת שהדבר מותר, ואין הכרח הלכתי לחלוק על סברת המתיר - הרי שאין כאן מושג של "חשד". הדברים מדויקים בלשון הרמב"ם שביאר את סברת "חשודין ישראל על השביעית", ואמר, שאם נתיר בשוגג לקיים - הרי שיעשו במזיד ויגידו "שוגגים היינו" אולם אם העושה יכול לעשות במזיד ולומר שסומך על הדעה המתירה - אין מקום לאסור.

ולפי"ז, כיון שישנן שיטות הלכתיות המתירות לכתחילה לטעת בתוך בית⁵ - הרי שהעושה כן איננו בגדר "חשודין ישראל על השביעית".

יש להוסיף שהשאלה בנד"ד היא היכן היתה השתילה עצמה. אבל המשך הגידול של העציץ מחוץ למבנה בודאי אינו מחייב עקירה. שהרי גזרו עקירה רק על נטיעה ולא על פעולות אחרות.

3. עיין סיכום השיטות ב"שבת הארץ" (עם תוספת שבת, פ"א ה"ג אות ג).

4. עיין "שבת הארץ" (עם תוספת שבת, פ"א ה"ג אות א הע' 5-8).

5. פאה"ש (סי' כ ס"ק נב), ערוה"ש (סי' טז סעי' א), הגריא"ה הרצוג (פסקים וכתבים ח"ג סי' מז אות ג).

יש להביא לכך ראיה משדה שנטייה, שם גזרו שלא יזרעו בה. ונאמר בירושלמי (פ"ד ה"ב) שאם זרע איננו עוקר. וא"כ בודאי בנטיעה שנעשתה בהיתר אין לקנוס לעקור בגלל פעולה צדדית, אפילו שהיא אסורה.

ד. עקר את האילן וחזר ונטעו

כאמור, הדין הוא שאם נטע - יעקור, אך יש לעיין: מה יהא הדין אם האילן נעקר, וחזר ונטעו? האם יצא בכך ידי חובת עקירה?

לשיטה שחייב העקירה נובע משום מנין שנות ערלה, א"כ כאשר העץ נעקר ומעתה ימנו לו שנות ערלה חדשות - הרי שאין גזירת עקירה חלה על העץ מצד עצמו. לטעם שחייב העקירה נובע מכך שישראל חשודים על השביעית - יש להסתפק שמא הגזרה היתה לעקור באופן שלא יהנה ממלאכת איסור. ואפילו אם יוציאנו ממקומו לא יוכל להחזיר שהרי נהנה מגידול העץ באיסור בשביעית, וכן כתב במקדש דוד (סי' נט אות ג ד"ה כתב הרמב"ם).

לכן לשיטה שהאיסור הוא משום מנין שנות ערלה, יכול להוציא את השורש מגושו (לשם כך מומלץ להרטיב את השורש ואז להוריד את האדמה מעליו). על ידי כך הוא יצטרך למנות שנות ערלה חדשות, וממילא לא תיווצר תקלה שמא יאמרו שניטע בשביעית.

ה. היתר המכירה

עוד יש להוסיף, שרוב אדמות המדינה נמכרו לנכרי (כ-90%), וגם המשתלות בתוכן. בנד"ד, הקונה אינו יכול לדעת מהיכן נקנו השתילים. לכן, יש מקום לתלות שמא באו ממקום שנעשה בו היתר מכירה, ואז לכר"ע אין לאסור נטיעות שנטעו בו (משפט כהן סי' עא).

ו. סיכום להלכה

העולה לנו מכל האמור לעיל הוא, שיש לקנות שתילים רק במשתלות שנהגו כהלכה בשביעית, וגידלו במצעים מנותקים או על פי היתר המכירה. אדם שקיבל שתילי עצי פרי ממקום שאיננו ידוע ויש ספק האם המשתלה נהגה על פי היתר המכירה, וכמו כן ספק האם נעשה בבית - ועל כן אין חובה לעקור. אולם עדיף לפורר את הגוש קודם הנטיעה, ועל ידי כך יחוייב למנות שנות ערלה חדשות. מי שקיבל שתילי עצי סרק שמקורם איננו ידוע - בודאי יכול לשותלם, שהרי בעצי סרק יש הסוברים שהלוקח אינו חייב לעקור.

הרב עזריאל אריאל

זמן הביעור ביין

שאלה: מתי צריך לקיים את מצוות הביעור ביין שנלקח מאוצר בית דין?

תשובה: באופן עקרוני, מועד הביעור נקבע לפי הזמן שבו אותו מין נגמר לחלוטין במקומות האפילים ביותר בארץ. בדיקה שנעשתה בכרמי הענבים האפילים של היישובים בדרום הר חברון ובארץ בנימין הראתה שענבים טובים נשארים בכרם בהרבה מקרים עד חודש שבט, ואפילו עד הזמירה של הכרם, אבל לא יותר. המצב משתנה משנה לשנה לפי עונות השנה (עפ"י מהלך השמש) ולפי תנאי מזג האוויר. מאידך גיסא, נאמר במפורש בגמרא (פסחים נג ע"א):
אוכלין בענבים עד הפסח...

ומכאן שזמן הביעור הוא קבוע בכל שנה, והוא הרבה יותר מאוחר. וכך מובא להלכה ברמב"ם (שמ"י פ"ז ה"א).

רבים מהמפרשים כתבו שנוהגים עפ"י הזמנים שנאמרו בגמרא רק כאשר המציאות איננה ידועה. ולדעתם, כאשר המציאות בכרמים ידועה - הולכים על פיה. ואלו דברי הר"ש (פ"ט מ"ח ד"ה שעת):
וזמנים הללו בסתמא. אבל בידוע - הכל לפי מה שכלו¹.

לעומת זאת, כתב הגרש"ז מן ההר שליט"א ("תחומין" ח"ב עמ' 426) בדעת הרמב"ם, שהתאריכים הללו מוחלטים, ואין לסטות מהם גם אם המציאות שונה². וכן משמע מכל הספרים שהביאו את חג הפסח כמועד הביעור, ללא כל הסתייגות³. וכך המנהג המקובל⁴.

לסיכום: מכיון שיש ספק בדבר - נראה שמן הראוי לקיים את מצוות הביעור ביין בט"ו בשבט, ולחזור ולקיים את הביעור גם בערב פסח. וכך הורה לנו הגר"ש ישראלי שליט"א.

1. וכן כתבו: רע"ב ותפא"י (שם); פאה"ש (סי' כז סעי' יא); כרם ציון (פרק יז סעי' ב); תורת השמיטה (סי' טו סעי' עה); שנת השבע (פרק יט סעי' ב). ועי' מאמר הרב נריה גוטל ("ברקאי" ח"ה עמ' 103-128) והערות הגר"ש ישראלי שליט"א (עמ' 121-122).
אחרונים אחרים כתבו ג"כ שהולכים אחר המציאות, אבל דנו רק באפשרות שזמן הביעור בכרמים יהיה לאחר הפסח: מהר"י קורקוס (פ"ז ה"א); חזו"א (סי' טו ס"ק ה); הגרש"ז אויערבך (מנחת שלמה סי' נא אות יח).
2. וכ"כ ב"הארץ ומצוותיה" (הל' שמיטה פרק ו הע' 32). ועי' מאמר הרב נריה גוטל ("ברקאי" ח עמ' 126 סוף הע' 48) שהביא הבהרות בע"פ מפי הגרש"ז מן ההר.
החזו"א (או"ח סי' קלח ס"ק ד) מעיר הערה חשובה בעניינם של שיעורי חז"ל, ואומר שחז"ל מסרו את השיעורים הללו למרות שהם מקורבים ולא מדויקים, משום שלא ניתנה תורה למלאכי השרת.
3. עי' שו"ת מבי"ט (ח"ג סי' מה-מו); בצאת השנה (עמ' ס ד"ה ביעור).
4. כך נכתב בכל הלוחות שנדפסו בשמיטות האחרונות. ובספר "שמיטה כהלכתה" (פרק ג סעי' יט בהערה) העיד שכן נהג החזו"א.

הרב עזריאל אריאל

ספיחין בבצל ובתפוחי אדמה

שאלה: הבצל ותפוחי האדמה המשווקים בתחילת החורף - גדלו ונאספו בשנת השמיטה, ונשמרו בקירור. רק אח"כ מגיעים אלה הנאספים בשנה השמינית¹. השאלה היא א"כ, למי שאינו נוהג עפ"י היתר המכירה ממתי מותר לו לקנות בצל, תפוחי אדמה או מוצרים שלהם?

תשובה: ירקות שנאספו בשנה השביעית - אסורים לעולם². אך עדיין יש לשאול, מה הדין בירקות שיש ספק מתי נאספו (כגון: מוצרי תעשייה)? הר"ש (פ"ו מ"ד) דן בשאלה דומה, כאשר הוא מסביר מדוע יש איסור ספיחין בשנה השמינית. וכך הוא מסביר שם:

ואע"ג דבירק אזלינן בתר לקיטה - מ"מ חיישינן שלא יהא מן הנלקט בשביעית...

לדעת הר"ש, האיסור על ירקות בשמינית הוא רק מחשש שמא יהיו מאלו שנגמרו ונלקטו בשביעית. וכאשר הר"ש מסביר מדוע יש ירקות שהותרו מיד לאחר ראש השנה, הוא כותב:

שהיו מביאין ירק מחו"ל והיה רבה על של א"י³.

ומכאן שבירקות שיש ספק מתי נלקטו - הולכים אחר הרוב⁴. (השנה יש מחסור בגידולים אלו, ולכן הרוב בשוק יהיה מיבול השמינית מיד עם הגעתו).

מסקנה: קניית בצל ותפ"א טריים - מותרת מיד לאחר הגעת היבול החדש לשווקים (ט"ו בטבת, בערך. ניתן לזהות את תפוחי האדמה החדשים לפי הקליפה החלקה, ואת הבצל החדש לפי הקליפה הלבנה הנקלפת בקלות). בקנייה של מוצרי תעשייה - יש להמתין עד שגם בהם יהיה הרוב מן היבול החדש. (במוצרים מוקפאים זמן זה יכול להיות שבועיים, ובמוצרים אחרים - זמן ממושך יותר).

1. זמן הזריעה של תפוחי האדמה הוא במחצית הראשונה של ספטמבר. כפי הנראה, רוב החקלאים זרעו את תפוחי האדמה לאחר ראש השנה תשנ"ה. אך גם מה שנזרע בשמיטה באיסור - אין בו איסור אכילה כשמגיע זמן ההיתר: עפ"י רמב"ם (פ"ד הט"ו). וראה מאמרנו "ספיחין בשמינית" ("אמונת עתיד" 1). ואף שהיו שהחמירו מטעם "נעבד" - הרי זה לא שייך במי שנוהג עפ"י הוראת חכם.

2. חז"א (סי' ט ס"ק יג) וכך משמע מדברי הרב קוק זצ"ל ("שבת הארץ" פ"ד הי"ג אות ג). לעומת זאת, מדברי ערוה"ש (סי' כב סעי' י) משמע בבירור שאף ספיחין שנלקטו בשביעית מותרים לאחר חנוכה.

3. וכך יש להבין את דברי הר"ש (שם) לענין ירקות שהותרו לאחר שהגיע זמן ההיתר, שהוא משעשה הבכיר: "אע"פ שלא עשה כיוצא בו - מ"מ אי אפשר שלא ריבה ההיתר".

4. יתכן שיסוד זה מונח גם בדברי הרמב"ם (פ"ד ה"ח) בענין לוף, שחששו שמא הטמינו אותו מהשביעית לשמינית, והוא מותר רק "משירבה החדש". אך אין להביא ראיה מהרמב"ם בה"ז, העוסק בבצלים שיצאו משביעית למוצאי שביעית, שהם מותרים משעה שיעשו כיוצא בהן, מפני שהוא עוסק שם בבצלים שנלקטו בשמינית.

הרב יגאל הדאיה

ביצי חרקים וכנימות מגן

ביצי חרקים: בגמ' (חולין סד ע"א) נאמר על ביצת השרץ שאם נרקם השרץ בתוכה לוקין על אכילתה כשם שלוקין על אכילת השרץ עצמו. רוב הראשונים (רמב"ן רשב"א, ר"ן ועוד) נוקטים שגם אם השרץ לא נרקם בתוך הביצה - יש בה איסור דרבנן, משום שמקורה של הביצה בשרץ קודם, והלכה היא ש"כל היוצא מן הטמא, טמא" (בכורות ה ע"ב). ועל כן, גם **ביצי חרקים אסורות באכילה**.

הדברים אמורים בביצים הנראות בעין רגילה (ללא זכוית מגדלת: בינת אדם כלל לח ס"ק לד). מתוך כך כותב המהר"ם בן חביב (שר"ת קול גדול סי' סא) שבשר שזבובים הטילו עליו את ביציהם הנראות כגרעיני חרדל לבנים - יש להדיחו¹.

דינן של הביצים קל יותר מהחרקים עצמם כאשר הן מעורבות במזון ואינן ניכרות. שכן החרקים שנתערבו חשובים כבריה ואינם בטלים (יר"ד סי' פד סעי' י). ואילו ביצי החרקים שנתערבו במזון ואינן ניכרות - אינן חשובות כבריה, והן בטלות בשישים, ומותרות (שר"ת רב פעלים ח"א יר"ד סי' טז).

ביצי חרקים הנמצאות במזון - קשה לזהותן בעין רגילה (גם כאשר גודל הביצים אינו מיקרוסקופי), חוץ מביצי זבובים המוטלים על בשר או דגים כשהם כערמה לבנה של ביצים (כך אמר לי הרב יואל שוורץ שליט"א), או ביצים הנמצאות על החומוס, ובהעדר זיהוי של הביצים בעין רגילה הרי הם בטלות במזון בו הם נמצאות. מאידך כשביצים זוהו במזון, (כגון: בחומוס) ישנה אפשרות שקיימים שם גם חרקים ממשיים, ויש לבדוק היטב.

כנימת המגן: אנו מוצאים אותה בד"כ על קליפות הדורים. הכנימה נראית כנקודה בצורת עיגול או פסיק שמתחתיה מצוי החרק. המגן המכסה על החרק הוא הפרשה שמפריש החרק². אם משתמשים בקליפות ההדרים כדוגמת קליפות מסוכרות וכדו' יש לנקותם קודם לכן. אם נדבקו בידיים בשעת הקילוף יש לשים לב שלא לאוכלם יחד עם הפרי, וכשסוחטים פירות הדר יש להזהר שלא יפלו הכנימות לתוך המשקה. לעיתים נדירות ישנן כנימות מגן ע"ג קליפת המשמש, הן יורדות בקלות מעל קליפת המשמש. הנקודות החומות או אדומות (כמין "נמשים") שעל גבי קליפת המשמש, אינן סימן לנגיעות, ואינן אלא פגם גידול (הן חלק מקליפת הפרי וע"כ אינן יורדות ממנה בקלות).

1. יש להבחין בין ביצים לבין פירורי כירסום או גללי חרק שאינם אסורים אך מעידים על כך שהיו חרקים או שעדיין ישנם בפרי, ויש שכתבו שלא לאכול פרי כזה (עיין צבי לצדיק סי' פד סעי' ו, דרכ"ת שם סוס"ק צב).

2. בספר שש"כ (ח"א פרק ג הע' קה) כותב בשם הגרש"א שמתחילה נטה להתירם, ושוב נודע לו שאכן רחישתן לפני ההצמדות לקליפה ניכרת, ושכן שמע שבבית החזו"א היו מקפידים בזה, עכת"ד. גם בעינינו ראינו שהכנימות רוחשות, וע"כ נחשבות כשרץ הארץ.

הרב אהוד אחיטוב

קדימה בברכת העץ

שאלה: האם יש חיוב להקדים ברכת "בורא פרי העץ" לברכת "בורא פרי האדמה"? ומה הדין כשאחת הברכות היא על אחד משבעת המינים?

תשובה:

- א. נאמר בשו"ע (סי' ריא סעי' ג):
ואם הביאו לפניו פרי עץ ופרי אדמה איזה שירצה יקדים, ויש אומרים שפרי העץ קודם.
וכתב ה"ארץ חיים" (סיתהון, שם סעי' ג), שלפי כללי הפסיקה בשו"ע יוצא שיכול לברך על איזה פרי שרוצה. אך הט"ז (שם ס"ק ב) והמ"א (ס"ק ז) הכריעו שחביב עדיף. חביב, לדעתם, הוא אותו מין האהוב עליו בדרך כלל.
למעשה קיימים חילוקי מנהגים בדבר: נאמר בירושלמי (ברכות פ"ו ה"ד) שאם יש לפניו תורמוס (שהוא מין ירק) עם פירות העץ - יברך על התורמוס ויפטור בזה את פירות העץ שלפניו. וכתב היש"ש (סוף ב"ק) שכך הוא המנהג בארץ ישראל. אולם ב"כף החיים" (שם ס"ק יד) נאמר שאף אם להלכה החביב עדיף - המנהג כיום הוא להקדים את ברכת בורא פרי העץ.
- ב. כשמדובר בפירות משבעת המינים, למדנו שהקרוב למילה "ארץ" הוא הוא הקודם (ברכות מא ע"א). לפי זה, החיטה צריכה להיות קודמת לענבים וזיתים. ומכאן ראיה לכאורה לדעה הסוברת שאין חובה להקדים "עץ" ל"אדמה". אולם ביארו הראשונים (וכך פסק השו"ע סעי' ה), שהחיוב להקדים חיטה לשאר המינים הוא דוקא כאשר מברכים עליה "מזונות", שהיא ברכה חשובה. אך חיטה קלויה, שברכתה "אדמה" - אין חיוב להקדימה לפני זיתים וענבים.
- ג. בנוגע להעדפת פרי משבעת המינים על פני מינים אחרים, כשברכותיהם שונות - דעת הרבה ראשונים היא, שבמקרה זה אין כל עדיפות לשבעת המינים, וכך פסק השו"ע (סי' ריא סעי' א). אולם המרדכי כתב (ברכות פרק ו אות קלב, כלשון הב' בדעת רבי יהודה), שתמיד יש עדיפות לפרי משבעת המינים. ולכך נוטים דברי הרמ"א (דרכי משה שם ס"ק א, וכך פסק המ"ב בס"ק יח, ובשעה"צ ס"ק יא).

לסיכום:

כאשר יש לפניו פרי עץ ופרי אדמה אשר שניהם אינם משבעת המינים או שניהם משבעת המינים - כבר נהגו לברך על העץ תחילה. אולם כאשר יש לפניו חיטה קלויה, שברכתה "אדמה", ופירות העץ שאינם משבעת המינים, ושניהם חביבים עליו - נראה שכולם יודו שיש להקדים לברך "אדמה" ולהתכוון שלא לפטור בברכה זו את פירות העץ.

הרב משה הרשטיק

חינוך לאכילת מוצרי מזון נקיים מחרקים

הקדמה

עיון בספרי מדע מעלה שהחרקים הם הקבוצה של בעלי החיים המוצלחת ביותר מבחינה ביולוגית. ההצלחה ניכרת במספר תחומים. הם מהווים 85% מכל מיני בעלי החיים הידועים (האומדן של מספר מיני החרקים הידועים נע סביב מליון). כמו כן אומדים את המספר הכולל של החרקים ב-10¹⁸.

עובדות אלו מבהירות לנו מדוע התורה הזהירה פעמים רבות על איסור אכילת שקצים ורמשים. ואכן הפר"ח (י"ד סי' פד ס"ק ג) כותב כך: ...והחמירה תורה בזה בהרבה לאווין ומלקיות להיות שהוא איסור מצוי מאוד בפירות, בירקות, בקטניות וברוב מיני מאכלים ואי אפשר להזהר מלהכשל בהם אם לא בזריזות גדולה...

כאשר התורה מזהירה על איסור אכילת חרקים היא נוקטת לשון זו: לא תשקצו את נפשותיכם... ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם (ויקרא יא, מג). על כך אומר בעל "אור החיים" הקדוש:

במעשה מזיד תעשה נפשו שקץ ובשוגג תטמא הנפש ותטמטם. כלומר, אין מדובר כאן בפגם גשמי אלא בפגם רוחני הפוגע בקשר שבין האדם להקב"ה. אמנם אי שמירה של כל המצוות גורם להרחקה מהקב"ה. אך התורה הדגישה זאת במיוחד באכילת שקצים ורמשים.

אף אחד אינו מעוניין לאכול חרקים. אך חוסר המידע בהכרת מיני החרקים החיים במוצרי המאכל השונים, וחוסר הידע בדרכים השונות לבדוק את המאכלים - גורם לחוסר מודעות הציבור לנושא החרקים במזון. הדבר ניכר בכך שבשווקים מוצעים למכירה מינים הנגועים בחרקים רבים, והציבור קונה.

כדי להגביר את המודעות לנושא, הפיקה השנה מדרשת התורה והארץ ערכת לימוד לבתי הספר היסודיים הכוללת שני שיעורים בנושא החרקים במזון (קיימת ערכת לימוד נושא זה גם לחטיבות הביניים ובתי הספר התיכונים). בשיעור הראשון התלמידים לומדים את חומרת האיסור. ובשיעור השני הם מתנסים בבדיקת מוצרי מזון. להלן פירוט ערכת הלימוד.

תאור מהלך שיעור א - חומרת האיסור

- א. מקרינים שקף של מאזניים שאינן מאוזנות. על הכף התחתונה נמצא זבוב ועל הכף העליונה נמצא חזיר. מנהלים דיון קצר סביב המוזר שבתמונה.
- ב. מחלקים את הכיתה לקבוצות. כל קבוצה מקבלת ערימת כרטיסים. על הכרטיסים כתובים כל האיסורים שנאמרו בתורה באיסור אכילת חרקים. כל

פסוק חצוי ועל התלמידים להרכיב את הפסוקים. פעילות זו דורשת את קריאת הפסוקים והבנתם. זו הדרך היחידה להרכבת הפסוקים משום שמבחינה טכנית חיבור הפסוקים שווה בכל הכרטיסים.

ג. התלמידים עוברים עם המדריכה על המילים הקשות ומבארים אותם.

ד. כל קבוצה מקבלת לוח שמצוירים עליו: ים, יבשה ואויר. על התלמידים לשייך את הפסוקים לאיזורי הגידול המצויינים בפסוקים.

ה. התלמידים מקבלים ששה כרטיסים שמצויר עליהם חילזון ימי. עליהם לבדוק אלו פסוקים עוסקים באיסור אכילת החילזון. בדרך זו התלמידים מגלים שבאכילת חילזון ימי יש ארבעה לאוים. הפעלה זו מתבצעת גם בנמלה ובזבוב.

ו. מחלקים לכל תלמיד דף עבודה שמצוינים בו חרקים רבים. על התלמיד לקבוע כמה איסורים עוברים באכילת כל חרק.

ז. מציגים לתלמידים ציור של חזיר ושואלים אותם כמה איסורים עוברים באכילתו. מגלים להם שקיים רק לאו אחד. דיון שנערך בכיתה מביא למסקנה שגודלם, כמותם ושכיחותם - מחייבים אזהרות רבות.

תאור מהלך שיעור ב - הכרת החרקים ודרכי בדיקה

מחלקים את הכיתה לקבוצות. כל קבוצה מקבלת סוג של מזון, כלי בדיקה מתאימים והנחיות לביצוע הניסויים.

קבוצה אחת בודקת מהי הנפה הטובה לניקוי קמח. הקבוצה מקבלת קמח נגוע בחיפושית הקמח וחמש נפות כשצפיפות החורים בהן שונה. על פי כרטיס עבודה שניתן לקבוצה הם מבצעים את הפעולות ומגיעים למסקנה הנדרשת.

קבוצה שניה בודקת אורז. הם לומדים להבחין בין חרקים הנמצאים באורז לבין סתם ליכלוך, ומהו המשטח הטוב ביותר לבדוק עליו אורז.

קבוצה שלישית בודקת חומוס. הם לומדים להכיר סימנים חיצוניים בחומוס המעידים על נגיעות. כמו כן הם לומדים לזהות את החרק.

קבוצה רביעית בודקת חיטה. הם לומדים להכיר שסינון החיטה ברשת רגילה אמנם מוציא חרקים אך אין זה מספיק. אלא יש להשרותם במים מלוחים המציפים את החרקים ואת החיטים הנגועים. אח"כ יש לשוטחם בצלחת שקופה ולבדוק שאכן הכל נקי.

לאחר ביצוע הניסויים הילדים צופים בסדרה של שיקופיות של חרקים בירקות עלים, ועומדים על הקשיים הקיימים בבדיקה שלהם.

הנסיון שצברנו השנה גילה לנו שתלמידים שעוברים פעילות זו מודעים יותר לנושא החרקים במזון. אך עדיין על המורה להרחיב עם התלמידים שאפשר להכשל באיסור זה גם באכילת גרעינים, בוטנים ועוד. זו גם הסיבה לבדוק אם יש הכשר לפני קניית הפלאפל. בדרך הזו, התלמידים מודעים הרבה יותר להקפדה על כשרות המוצרים שהם קונים ואוכלים.

אגרונום מרדכי שומרון

פתרון לבעיית הערלה במשתלות

הקדמה

בחקלאות המודרנית נעשים מאמצים מרובים להגיע ליבולים מסחריים במטעים מוקדם ככל האפשר, עקב עלויות הייצור הגבוהות. ישנם מיני עצים המניבים פרי מסחרי רק לאחר 4-5 שנות גידול, אך ישנם מינים המניבים פרי בכמות מסחרית כבר בשנותיו הראשונות של המטע. באפרסק ונקטרינה, למשל, ניתן לקבל פרי בכמות מסחרית כבר בשנה השלישית לגידול המטע. כיום, הפרי הזה, שהינו ערלה - מושמד במטע, במידה וישנו פיקוח כשרות (או כשבעל המטע שומר מצוות). אולם ישנם מטעים בהם אין פיקוח כראוי ופרי הערלה מוצא את דרכו לשווקים. הפיתוי הכספי הוא גדול ולכן יש בשווקים פירות ערלה ממינים שונים.

כדי להתמודד עם הבעיה של הימצאות פירות ערלה בשוק - יש למצוא פתרונות להקטנת ההפסד הכספי הנגרם לבעלי מטעים עקב השמדת פרי הערלה. לצורך זה, הצוות המדעי של המכון: המדריך החקלאי הוותיק מר מאיר פרנקל ואנכי, מבצעים ניסויים שמטרתם למצוא דרכים לגדל את השתילים הצעירים במשתלה, באופן כזה שיהיו מחוברים לקרקע - מחד, ומאידך - לא יגרם להם נזק בשעת ההעברה למטע. במידה ונצליח בכך, בס"ד, והשתיל יהיה מחובר לקרקע - יתחיל מנין שנות הערלה כבר משעת גידול השתיל במשתלה.

שיטות הגידול במשתלות

ישנן שתי שיטות עיקריות מקובלות לגידול עצי פרי כיום. שיטה אחת היא: גידול של עצים נשירים (כגון: אפרסק, שזיף, גודגון, תפוח, משמש) במשתלה בקרקע, וניתוק העצים חשופי שורש, ללא גוש אדמה בחורף, והעברתם לשתילה במטע. במקרה זה יתחיל מנין שנות הערלה מזמן הנטיעה במטע. שיטה נוספת הנפוצה מאוד כיום היא: גידול עצי הפרי במשתלה בשקיות, והעברתם למטע כשהשתיל נשתל עם גוש העפר שבו גדל. שיטה זו מקובלת בכל העצים תדירי הירק (כגון: אבוקדו, הדסים, מנגו, פיג'ויה, ליצי ועוד). ובשנים האחרונות מגמה זו של שתילה בגוש מקובלת גם בעצים נשירים (כגון: אפרסק, נקטרינה, תפוח ועוד). אחד היתרונות שבשיטה זו הוא האפשרות לשתול את העצים במטע בכל עונות השנה.

הבעיה האגרוטכנית העיקרית בשיטה זו היא כי במידה והשורש חדר דרך הנקבים שבשקית לתוך הקרקע - אזי, כאשר מעבירים אותו למטע - מתנתקים אותם שורשים ועלולות להיווצר בעיות בקליטתו במטע כשהוא בעל נוף מפותח. במינים מסויימים (כגון: הדסים) ניתן להקטין את נוף הצמח ולהבטיח קליטה טובה. אך במינים אחרים (כגון: אפרסק ונקטרינה) גיזום מאסיבי של הנוף

עלול לפגוע קשות בהתפתחות העץ. באותם מינים בהם חדירת השורשים לקרקע עלולה לגרום נזק לשתיל כאשר מעבירים אותו למטע - מקובל לגדל את השתילים על גבי שולחנות מסוגים שונים כדי למנוע את חדירת השורשים לקרקע. אולם כאשר ישנו ניתוק בין השורשים לקרקע לא ניתן להחשיב את שנות הערלה משעת שתילת השתיל במשתלה אלא רק משעת הנטיעה במטע. גם באותם מינים (כגון: הדסים) בהם ניתן להתמודד עם בעית העברת השתיל ללא קשיים מיוחדים יש לדאוג לכך שיהיה נקב בשיעור מספיק גדול (בקוטר 2.5 ס"מ לפחות) של הנקב ע"מ שיחשב מחובר לקרקע לפי כל הפוסקים.

הפתרונות המוצעים

אחד הפתרונות שאנו מציעים כדי להתמודד עם הבעיה הוא לחורר בשקית הגידול חור בקוטר של כ-4 ס"מ, ולהניח מעל החור שכבה של צמר סלעים אשר תמנע את שפיכת מצע הגידול מתחתית השקית. לאחר הנחת שכבת צמר הסלעים ממלאים את שקית הגידול במצע הגידול הנדרש ושותלים (או זורעים) בתוכו את השתיל. תפקידו של צמר הסלעים הוא רק למנוע את יציאת מצע הגידול מחוץ לשקית (היות ומדובר בחור בקוטר גדול מאוד). ומכיון שצמר הסלעים (שהוא חומר המשמש במצע גידול ירקות ופרחים במצעים מנותקים) מאפשר חדירת שורשים דרכו בנקל, יוכלו שורשי השתיל לחדור אל הקרקע. מלבד החור הגדול שבמרכז השקית, עושים מספר חורים קטנים נוספים אשר גם דרכם יוכלו שורשי העץ לצאת ולחדור אל הקרקע.

בעצי הפרי הנזרעים (כגון: אפרסק) גדל בד"כ שורש שיפודי ישר המעמיק לחדור לקרקע וניתוקו עלול לגרום לנזק לעץ בשעת ההעברה. ע"מ למנוע משורש זה לחדור אל הקרקע, המדריך מר מאיר פרנקל הציע להשתמש בחומרים כימיים המוזרמים בטכניקה מיוחדת מתחת לשקית הגידול ואשר עשויים למנוע את חדירת השורש המרכזי אל הקרקע. שורשים נוספים של השתיל יגדלו ויצמחו בשקית ויחדרו לתוך הקרקע דרך הנקבים הקטנים הנוספים אשר חוררו בשקית.

בעזרת טכניקה זו "יאלץ" השתיל לשלוח את שורשיו הדקים לקרקע אולם שורשו השיפודי המרכזי לא יוכל לחדור לקרקע. בדרך זו נוכל להגיע למצב שבו הצמח אכן מושרש בקרקע ויונק בפועל מן הקרקע אולם ניתן יהיה לנתקו מהקרקע ולהעבירו למטע ללא גיזום והקטנת הנוף היות והשורש השיפודי "נקטם".

לפי השיטה המוצעת כאן נוכל להתחיל את מנין שנות הערלה של העץ כבר מזריעתו (או שתילתו) במשתלת האם.

בדרך זו אנו מקוים שניתן יהיה לצמצם במידה רבה את כמות פירות הערלה המגיעה לשווקים, היות ובשנה שבה המטע יניב פרי מסחרי (שנה ד') הפירות כבר יהיו מותרים באכילה.

רוני שרייבר

חרקים בירקות עלים ובירקות קפואים

מימצאים אלו נאספו במשך כחודש (כסלו תשנ"ה) שבו נערכו בדיקות במינים שונים של ירקות. הבדיקות נעשו בעין רגילה בתנאי תאורה טובים. נעזרנו בזכוכית מגדלת x8 לשם זיהוי של החרקים. הירקות הקפואים נלקחו ממפעלים שונים. חשוב להדגיש היטב, שאין להסיק מסקנות הלכתיות מן הבדיקות הללו, לפני שייצטבר מידע מספיק ע"י בדיקות נוספות.

1. ירקות קפואים

שעועית ירוקה: נבדקה חבילה ובה כ-250 תרמילים. ב-5 מהם נמצאו סימני כירסום בלבד. אך לא נמצאו חרקים.

כרובית: נבדקה חבילה ובה 12 פרחים. לא נמצא אף חרק. נמצאו פירורים שחורים או ירוקים. ייתכן שהם מעידים על חרקים שהיו ויצאו משם.

ברוקולי: נבדקה חבילה ובה 12 פרחים. אחד נמצא נגוע בתריפס.

כרוב ניצנים: נבדקו 72 ראשי כרוב. בשנים מבין הראשים נמצא חרק.

לבבות ארטישוק: נבדקו 11 לבבות. כולם נקיים מחרקים. בשנים מהם נמצאו סימנים לחרקים שאולי היו ונעלמו.

תירס קלחים: נבדקו 20 קלחים. ב-2 מהם נמצא תריפס בין הגרגרים.

2. ירקות עלים (גידול רגיל, לא בחממות מיוחדות):

סלרי: נבדקו 4 ראשים. כולם נמצאו נגועים במידה רבה מאד. בכל ראש נמצאו למעלה ממאה אקריות ועוד חרקים שונים. הפיזור של החרקים היה בכל מקום בסלרי.

כרובית: נבדקו 7 ראשים, שנקנו בשתי פעמים נפרדות. בממוצע, בכל אחד מהם נמצאו 25 חרקים ממינים שונים. רוב החרקים נמצאו בתוך התפרחת, אבל חלק מהם נמצאו גם על גבי הגבעולים. סימני כירסום והפרשות של חרקים נמצאו בכל מקום.

בצל ירוק: נבדקו 20 ראשים. מתוכם, 18 נמצאו נגועים בתריפסים, 5-6 בממוצע בכל אחד מהם. (מימצאים דומים היו גם בבדיקה אחרת שנערכה לפני כשנה).

שמיר: נבדקה אגודה של כ-300 גר', ובה כ-150 ענפים. 15 מתוכם נמצאו נגועים.

פטרוזיליה: נבדקה אגודה של כ-400 גר', ובה כ-250 ענפים. 18 מתוכם נמצאו נגועים.

כרוב אדום: נבדקו 7 ראשים. כולם נמצאו נגועים, בחרק אחד או שנים, אך בעלים החיצוניים בלבד (עד השלישי). חרקים נוספים נמצאו בתוך בקע שהיה באחד הראשים.

חסה: נבדקו 4 ראשים. כולם נמצאו נגועים. בכל אחד מהם כ-11 חרקים בממוצע (תריפסים, עכבישים, כנימות, פרודניה). החרקים נמצאו גם בעלים הפנימיים.

תירס קלחים (טרי, תוצרת יהודית): נבדקו 5 קלחים. באחד מהם נמצאו 3 תריפסים מתים על גבי הגרגרים (תריפסים אלה יורדים בשטיפה או במהלך הבישול). באחד מהם נמצא תריפס חי. אפשר היה לראות בעיניים איך הוא עוזב את העלה במהלך הקילוף ונכנס אל בין הגרגרים. בראש אחר נמצא תריפס אחד על העלה.

הרב יואל פרידמן

הפתרון ל"בעיית השמיטה" במטעים

בשתי השמיטות האחרונות, אנו רואים שיטת הרחבה רבה של הנסיון לפתור את "בעיית השמיטה" בדרך שאינה מסתמכת על היתר המכירה. גם רבנים שאינם מתנגדים להיתר המכירה, מעדיפים למצוא קולות והיתרים רבים עבור החקלאים כדי שיוכלו לעשות את המלאכות הנצרכות ולשווק את סחורתם, ובלבד שלא להשתמש בהיתר המכירה.

השאלה המרכזית שאנו רוצים לשאול במוצאי שנת השבע: באיזו דרך לבחור? זו הדוגלת במכירת הקרקע לגוי עפ"י היתר המכירה או שמא זו המנסה למצוא פתרונות והיתרים אחרים?

על כך כתב מרן הרה"ג שאול ישראלי שליט"א ("בצאת השנה" עמ' כא-כב):
בשמיטות האחרונות הולכת ומשתכללת גם צורה אחרת של שימוש בהיתרים... תוך שימוש באותן צורות זריעה שבהן אין איסור זריעה בשביעית, וכן תוך ניצול הספיקות הקיימים בהלכה עצמה, שלפי הנקוט בידנו ששביעית בזה"ז דרבנן, יש מקום להכריע הספק לקולא... ועוד כמה היתרים בגזימה וזיבול...

כל הצורות האלה יש להם נקודה אחת מכבידה, והיא: שהפרי הגדל דינו בהפקר ככל הפירות הקדושים בקדושת שביעית, בעוד שהמשתמשים בהיתרים אלה, כל מחשבתם לקחת את זה לשימוש עצמם. יש כאן הכרח איפוא להרחיב את הדין של שלוחי ב"ד הנזכר בתוספתא - גם על העיבודים, ולהשתמש בזה גם כלפי הבעלים עצמם, אעפ"י שיש כאן הערמה בולטת וכמעט ביטול של הפקר הפרי. למעשה, ברור שגם כאן הפרצה דחוקה ואף בזה אין לראות פתרון קבע.
המתמירים - ודאי שיש להם מקום לחששות גם בצורות היתר אלה, ואין צריך לומר שמבחינת הרעיונות העיקריים שהונחו במצות השמיטה, יש גם בדרך זו משום עקיפה של המצוה. לא נוכל לראות זאת אם כן אלא כדרך נוספת לשעת הדחק. והשוקל ישקול ויכריע, באיזו דרך של שימוש בהיתר, החששות יותר מעטים, והיא יותר מרווחת, מבחינת תפישת הרע במיעוטו.

לענ"ד, אחד המניעים העיקריים של הנוקטים דרך זו, הוא החיסרון הבולט שיש בהיתר המכירה, כאשר באמצעותו מרוקנים את השמיטה מכל תוכנה. החקלאים אינם צריכים להתמודד עם ההלכות הרבות שבשמיטה, ועולם כמנהגו נוהג. לעומת זאת, כאשר אין מכירה - החקלאי חייב להתמודד יום יום ולבחון כל מלאכה שהוא רוצה לבצע. הפרי שהוא משווק שייך לאוצר ב"ד, ובעצם אינו בבעלותו. המתח וההתמודדות הזו, בודאי, הינם לברכה לחקלאים שעומדים בנסיונות הגדולים שיש להם.

כאשר אנו באים לבחון את שתי הגישות הג"ל יש לבחון אותן משני היבטים. ההיבט הראשון במעלה הוא הבחינה ההלכתית: איזו דרך עומדת יותר במבחן הביקורת ההלכתית? ההיבט השני בחשיבותו הוא במישור ההתמודדות הרוחנית של החקלאים: האם ללא מכירה, אכן החקלאים נמנעים מלעשות מלאכות חקלאיות ומרגישים את קדושת האדמה? האם אכן הם מרגישים שהפירות הינם הפקר ושייכים לכלל הציבור?

במישור ההלכתי, חשוב לציין שיש הבדל בסיסי בין היתר המכירה לבין ההיתרים האלטרנטיביים: השיקולים ההלכתיים שמרכיבים את היתר המכירה - דהיינו: ההכרעה שבבעיית בזה"ז מדרבנן, דעת ס' התרומה שקדושת הארץ בטלה, דעת מרן ר' יוסף קארו שיש קנין לגוי להפקיע את קדושת הארץ בעת שהקרקע נמצאת בידיו - כל אלו מבוססים על סוגיות ברורות, ולא יזו ממקומם אפילו כמלוא נימה (גם אם המציאות השתנתה ומצב הדחק אינו דומה כלל למצב בו היה נתון המשק בראשית שנות ההתיישבות). לעומת זאת, ללא היתר המכירה ישנם מרכיבים רבים שהם מחודשים לחלוטין, ובהעדר מקורות להסתמך עליהם - הרי הם כ"תורה שאין עימה בית אב".

אעפ"כ, כדאי לעשות הבחנה בין שני סוגי מטעים: ישנם מטעים רבים, בהם אין צורך בטיפולים רבים כ"כ. חלק גדול מהמלאכות יכול להעשות לפני השמיטה, והמלאכות שיש לעשותן בשמיטה עצמה אינן חמורות כ"כ. במטעים אלו כדאי לקיים את הגידול ללא היתר המכירה.

בכלל ענפים אלה - הסובטרופיים, כגון: אבוקדו והדרים, וכן תפוח ובננות. בענפים אלו כמעט ואין צורך בגיזומים, אין צורך בדילולים. כמובן שיש צורך לתת את הדעת על הבעיה החמורה של היצוא. לעומת זאת, ישנם ענפים שהמלאכות הנצרכות כדי לקבל פרי איכותי הן רבות. בענפים אלו, ללא גיזומים ודילולים - לא יתקבל פרי שראוי לשיווק. מאידך, הזמירה והגיזום הם מהמלאכות שקשה להתיר אותן בלא להסתמך על היתרים דחוקים.

אם נרצה לפרט יותר, הרי שהבעיה המרכזית נוגעת להגדרת "אוקמי אילנא". שאלה זו, מהוה צומת ואבן בוחן לכל השיטה כולה. בדברי חז"ל מובאות מלאכות שונות - חלקן מותרות וחלקן אסורות. לכן, הפוסקים חיפשו הגדרה להיתר "לאוקמי", וכדוגמא נביא כמה סוגי הגדרות:

- א. לא הותרו מלאכות הנעשות בגוף האילן (פאה"ש סי' כ ס"ק יא).
- ב. לא הותרו מלאכות לשיקום אילן שכבר נפגע (ערוה"ש סי' יט סעי' ו).
- ג. לא הותרו מלאכות להצלה מנזק טבעי ורגיל (ספר השמיטה עמ' כג הע' 3).

והרי ברור לכל, שאם נקבל אחת מההגדרות שהובאו לעיל (וכן הגדרות נוספות שהוזכרו בפוסקים) - אי אפשר לקיים חקלאות מודרנית ללא הסתמכות על היתר המכירה. על כרחינו אנו חייבים לאמץ הגדרה מקילה יותר, שאינה מגבילה את ה"אוקמי" כג"ל.

מחלוקת נוספת קיימת בשאלה, אם חכמים התירו רק "אוקמי אילנא" או אף "אוקמי פירא", כשבעצם הפירות הם הפקר (עי' "שבת הארץ" פ"א ה"ה אות טז). אך גם המקילים ב"אוקמי פירא" - לא התירו אלא מלאכות להצלת פירות קיימים, כגון: ריסוס (עי' בהרחבה "התורה והמדינה" ט-י עמ' שמו-שנה).

החזו"א (סי' כא ס"ק יד), שהתיר "אוקמי פירא" גם בפירות שעוד לא גדלו - כתב שמותר לעשות מלאכות לטובת הפירות מפני שאילן ללא פירות לאו שמיה אילן. ואמנם שאלנו את הגר"נ קרליץ שליט"א, ואמר לנו שההגדרה לדעת החזו"א היא, שמותר לעשות רק מלאכות שבלעדיהן יתקבל פרי שאינו ראוי כלל לשיווק. אך הוא ציין מפורשות: כיון שהפירות מיועדים לאוצר ב"ד, די בכך שיתקבלו פירות מסוג ד' וה', ואין הצדקה להתיר מלאכות לשם קבלת פירות סוג א'. כדוגמא, ניקח מטע אפרסק: חייבים לדלל, כי בלעדיו יתקבלו פירות קטנים מאד. פעולת הדילול גורמת באופן ברור להצמחת הפירות הנותרים. אעפ"כ היא נחשבת "אוקמי פירא", כי בלעדיה הפרי לא יהיה ראוי לשיווק. אך כיום השוק מפונק, ודורש אפרסקים סוג א', ואוצרות ביה"ד עומדים בתחרות מול השוק ומול פירות נכרים. לשם כך יש להתיר דילול הרבה יותר חזק ולהשאיר על עץ כ-500 פירות. האם גם זה ייחשב "אוקמי פירא"?

כדי לפתור את בעיית השמיטה בהיקף גדול - נזקקים להגדרה שאינה מוסכמת על רוב רובם של הפוסקים (עי' מדרך שמיטה לחקלאים פרק ב), ואף אינה כתובה בספרי החזו"א, אלא היא רק שמועה בשמו, שאומרת שכל מלאכה שבלעדה ייפסדו 1/6 מהפירות תחשב "אוקמי". אלא שאם היו מסתמכים על הגדרה זו בלבד - דיינו, אך לוקחים את ההגדרה הזו כבסיס, ועליה מוסיפים עוד ועוד קולות (שאינן מוסכמות בפוסקים), כגון בדין אינו מתכוון בשביעית, הגדרות מקילות במלאכת הזמירה והגיזום, ועוד...

הדבר הגיע לידי כך שקבלנו מכתב מרב אחד, בזו הלשון:

... תרשה לי לבקש להפוך את כל משק המטעים להיות תחת שם "אוצר בית דין" של הרה"ר. הרי כל המלאכות בסוף התירו, והרי כל המכירה תהיה ברשתות. תעשו השתדלות ברשת לפקח על מחירים ועל אריזה מיוחדת, ומה בעצם נשאר? להחתים את החקלאי על טופס הפקר?...

אם נציג את הדברים ובצורה סכימתית תתקבל התמונה הבאה:

פעם...

ולא יחתוך היבולת מן האילנות ולא יפרק העלין והבדים היבשים ולא יאבק את צמרתו באבק ולא יעשן תחתיו כדי שתמות התולעת. ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמה כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך. ולא יסוך את הפגין ולא יקוב אותו ולא יכרוך את הנטיעות ולא יקטום אותו. ולא יפסג את האילנות וכן שאר כל עבודות האילן... (רמב"ם פ"א ה"ה).

עקב איסורים אלה, ובנוסף לגזירת ספיחין - נוצר מצב בו הגיעו אבותינו לידי פת לחם (תוספתא אוהלות פ"ח, פתיחתא דאיכ"ר יז).

והיום... מתירים דישון, חיגור, גיזומים משלימים. מתירים להוריד עלים בבננות כדי שלא יגרמו לכתמים (אף שהבעיה היא רק שיוקית). כ"כ מתירים להוריד את הקוצים מהאתרוג כדי שיהיה מהודר. מתירים את הדילול שהוא באופן פשוט מלאכה לאברויי (שבנוסף יש בו לפעמים בעיה של הפסד פירות שביעית), מתירים לבצע האבקה בתמרים (אף שנאמר אין מרכיבים את הדקלים). מתירים לייצא ומתירים לסחור ועוד ועוד...

עד שאנו שואלים: אם הכל כל כך מותר, מדוע הכל כל כך אסור!!!

אמנם נכון, שקי"ל שבדרבנן הלך אחר המיקל (רמב"ם הל' ממרים ספ"א). ואמנם נכון, שכל זמן שהקולות לא סתרי אהדדי אפשר לסמוך עליהן (עי' תוס' ביצה יד ע"א ד"ה איכא), מלבד שלענ"ד יש מקרים שהקולות גם סותרות האחת את השניה. אך הבעיה המרכזית היא שכדי לפתור את הבעיות שהחקלאים מציבים, אוספים את כל הקולות של גדולי הפוסקים, באופן שאם היו שואלים כל אחד מהגדולים הנ"ל - לא ברור שהיה מסכים למכלול כולו, וזה מגיע למצב שבו לבסוף לא נשאר מהשמיטה ולא כלום.

ואחרון אחרון חביב, הוא דרך השיווק של פירות שיש בהם קדושת שביעית ע"י אוצר בי"ד, שמקורו בתוספתא (שביעית פ"ח ה"א-ה"ד):
בראשונה היו שלוחי בי"ד מחזרין על פתחי עיירות, כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מזון שלש סעודות, והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר. הגיע זמן תאנים, שלוחי בי"ד שוכרין פועלים ועודדים אותן...

הפירות הם הפקר, ואוצר בי"ד נועד להביא את פירות ההפקר אל הצבור שהוא בעצם הבעלים האמיתיים של הפירות. מלבד שהרמב"ם עצמו כלל לא הביא את הדין הזה, לא מצויין בתוספתא שהחקלאים עצמם הופכים להיות שלוחי בי"ד שבודאי יש בזה הערמה גלויה. גם לא מצויין שמישהו קיבל כסף עבור פירות ההפקר הנ"ל. כל ההצדקה לקבל כסף עבור פירות ההפקר, הוא רק מחמת שאף אחד לא מחוייב להביא אותם עד לבית הלקוח. החקלאי גם אינו חייב להעמיד לרשות ביה"ד את הכלים שלו וכדו'. לכן התחשיב וקביעת מחיר הפרי חייב להיות בנוי על ההוצאות הצדדיות של החקלאי ושל השיווק, ולא של הפרי עצמו. כל סטיה מגישה עקרונית זו בעצם הופך את הכלי הזה שנקרא אוצר בי"ד להיות מסחר רגיל. ואף אחד הרי לא מתיר לבי"ד להיות סוחר שביעית!!

השנה, שלא כבשנים קודמות - כמויות הפרי היו קטנות ולא הצליחו להחזיר לחקלאי את ההוצאות. לכן היתה גישה, שהמחיר לצרכן ייקבע לפי 15% או 20% פחות ממחיר השוק. הטענה היתה, שאם המחיר נמוך - אין זה מסחר רגיל.

על כך אני תמה! מנין שתפקיד ביה"ד הוא לספק פירות בזול לצבור שומרי השביעית? הרי פירות בזול אפשר להשיג בעיקרון בחנויות יחודיות כמו "כל זול" ו"היפר זול"! וכי בגלל ההוזלה - מופקע שם מסחר מהשיווק הזה?! שיטת התחשיב של התשלום בקבלת הפרי חייבת להיות מנותקת לגמרי מההיצע והביקוש, כי בלעדי זה מתרוקנת מהותו של אוצר ביה"ד!

ממקרים רבים בהם נתקלנו, הגענו למסקנה שהנסיון להציב בפני החקלאים פתרון שאינו מסתמך על היתר המכירה - גם אינו משאיר לחקלאי את אותה התרוממות רוח, שהיא נחלת "גיבורי כח עושי דברו". במישור המלאכות, כמעט כל המלאכות הותרו. במישור של אוצר ביה"ד, החקלאי שעשה את כל המלאכות שהתירו לו אינו מרגיש שהפירות הם הפקר ושייכות לביה"ד שהוא נציג הציבור. כדוגמא נביא שני סיפורים:

- א. בית דין מסוים סיכם עם החקלאים על התמורה שמגיע להם. אך כאשר התברר שמחירי השוק גבוהים, דרשו החקלאים תוספת, וקבלו.
- ב. חקלאי בעל פרדס חתם הסכם עם אוצר ביה"ד, וזה התקשה לשווק את פירותיו. החקלאי ביקש עזרה לשווק את פירותיו דרך ביה"ד חלופי. שני המקרים האלה מוכיחים, שאף שחותמים עם אוצר ביה"ד, החקלאים מרגישים בעלים על פירותיהם, ממילא יש בחתימה משום "הערמה" גלויה, וספק גדול הוא אם החקלאים מפקירים את פירותיהם כדין.

המסקנה שלי מכל האמור, שבתחום המלאכות אפשר לבחור בשיטה האלטרנטיבית רק במטעים שהטיפול בהם הוא שולי והמלאכות הנצרכות אינן חמורות. ובתחום השיווק, נראה שאוצר ביה"ד יכול להוות פתרון סביר רק כל עוד מדובר בהיקף קטן, שמאפשר שליטה טובה על כל העוסקים שלא יתפתו לעשות סחורה של ממש. בצורה זו ייקל לעשות תחשיבים אמיתיים של ההוצאות ולקבוע את המחיר עפ"י ההוצאות הצדדיות שאינן קשורות למחיר הפרי בעצמו שהוא הפקר.

במטעים האחרים, עדיף להשתמש בהיתר המכירה, ואת המלאכות ושיווק הפירות לעשות כאילו אין היתר מכירה, כהצעתו של מרן הגר"ש ישראלי שליט"א בסיכום השמיטה הקודמת. אמנם הנסיון שהחקלאים יצטרכו לעמוד בפניו, הוא לאין ערוך גדול יותר. אולם שתי השמיטות האחרונות הוכיחו שישנם חקלאים רבים שיש להם מסירות נפש כזו שיוכלו לעמוד גם בנסיון הזה.

יותר מכל אנו מקוים, שעד השמיטה הבאה, כל עם ישראל יתקבץ בארצו, בית המקדש יבנה, ואז נקיים את השמיטה כהלכתה באמת.

מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ

במכון

- * בימים אלה הוחל בהקמת מבנה הקבע של המכון בכפר דרום. בתכנית - שתי קומות בשטח כולל של כ-150 מ"ר. בהן יהיו: מרכז מבקרים ובו אולם תצוגה וחדר אור קולי, ספריה תורנית וחדרי מחקר, מעבדה ומשרדים.
- * במערכת ה"נחייג ונשמע" הסתיימה סידרת השיעורים בהלכות שמיטה. הוחל בסידרת שיעורים מעשיים בהלכות תרומות ומעשרות. ניתן לחייג ולשמוע בטל. 08-493770. משך כל שיעור כ-10-15 דקות.
- * הנחיות מעשיות למשתלות מתגבשות בתיאום עם מחלקת הכשרות של הרבנות הראשית. מתוכנן ליצור מערך השגחה מתאים שיענה על הדרישות.
- * יום עיון בנושא: "המצוות התלויות בארץ במערכת הכשרות" יתקיים א"ה ביום חמישי, כ"ו בטבת, בקרית החינוך במעלות.
- * יום העיון הארצי בנושא: "ההלכה בחקלאות המודרנית" יתקיים א"ה ביום שני, ט"ו בשבט תשנ"ה, בבית הכנסת "ישרון" בירושלים.
- * המחקר המדעי בנושא "גידול ירקות עלים במצע מנותק" - הגיע לסיומו.
- * במוצאי שבת, אור לח' בטבת, חדרו פורעים לחממת המחקר, נטלו עימם מחשב פיקוד, וחיבלו במחשב שני. כל זה נעשה "מתחת לאפס" של חיילי צה"ל.
- * עם סיומה של שנת השמיטה והכניסה לשנות המעשר - מגיעות למכון פניות רבות של רבנים המבקשים להתייעץ בנוהלי הפרשת תרומות ומעשרות במערכות צבוריות. במסגרת זו שופרו נוהלי ההפרשה במספר מקומות: בשרון, בעמק בית שאן ועוד.

במדרשה

- * במשך חודש כסלו התקיימה פעילות בבתי הספר היסודיים בראשון לציון. הוקמה תערוכה בנושא "כשרות המזון" ולצידה הפעלות בנושאי כשרות בכלל, והפרשת תר"מ וחלה בפרט. בפעילות שולבה מערכת מיוחדת לבנות כתיב ו' - "תכנית בת מצוה". בפעילות בראש"צ השתתפו כ-1000 תלמידים ותלמידות.
- * בתקופה שבין חנוכה לפורים, מתמקדת פעילות המדרשה באיזור ירושלים וחיפה. גם שם הוקמה התערוכה, ותלמידי בתי הספר באים להפעלות הלימודיות במקום.
- * מתוך מגמה לשלב את המדרשה גם בפעילות מחוץ למיגזר הדתי, הוכנה תערוכה מיוחדת בנושא "האדם והחרקים". בתערוכה זו מודגש המבט היהודי המיוחד על עולם החרקים, והמסרים הערכיים שאנו יכולים ללמוד ממנו. בתערוכה משולבות הפעלות לימודיות לתלמידים.

”ואף על פי כן ולמרות הכל”

תושבי נצרים מצליחים לחדור ללבבות

בשבת האחרונה התארחו בנצרים עשרות משפחות מכל רחבי הארץ - ביניהן הרב שטיינר מירושלים, הרב וייצמן ממעלות, ראש המועצה האיזורית חוף עזה צבי הנדל ואחרים. הארוע היה מאורגן. במקום אולתרו 3 חדרי אוכל, המשפחות הגיעו מצויידות בשקי שינה והרבה מוטיבציה. השבת היתה גדושה בשיעורים וסיורים. מנחם אורבך ורעייתו הגיעו לשבת ממושב נוב שברמת הגולן, יחד עם 4 משפחות נוספות מהישוב. - מה הביא אתכם להגיע להשתתף במאבק על נצרים? ”אני פעיל בועד הפעולה של נוב. הועד פועל למען א”י כולה, למען הגולן ולמען יש”ע. בנושא חוף עזה - יצרנו קשר עם תושבי נצרים וכפר-דרום ויזמנו מספר סיורים של החברה מהגוש הדתי ברחבי חבל עזה. עשינו סיור עם רכבים פרטיים ובהמשך הגענו עם שני אוטובוסים להשתתף בעצרת הגדולה שנערכה בחנוכה שעברה בנצרים. אנו ממשיכים לשמור על קשר עם נצרים ומשתדלים לסייע להם בדברים קטנים, וכך נדברנו 5 משפחות להגיע לשבת בנצרים. מהי התרשמותך לאחר השבת? ”הפעילות היתה חשובה ואורגנה בצורה יוצאת מהכלל. אנשים לא צפו לארוח 5 כוכבים ואכן הכינו ארוע צנוע אך מכובד ויפה. הגיעו אנשים מרעננה ות”א, כאלה שחשבו שנצרים נמצאת בלב רחוב ראשי בעזה. אני מקוה שתושבי נצרים ימשיכו ברעיון זה. דרך ההסברה שלהם טובה ובעזרתה הם מצליחים לחדור ללבבות האנשים.

האירוח בשבת לא היה ארוע חד-פעמי. יש הדים מכל הארץ ומשפחות וקבוצות רבות מעונינות להגיע, כשהמטרה להראות לקובעי המדיניות שיש ציבור גדול העומד מאחרי ההתישבות בנצרים.

(מתוך ”בגוש אחד” - עיתון יישובי חבל עזה).

ראש הממשלה לתושבי נצרים: ההחלטה שלא לפתח יישובים בהסדר הביניים - שרירה וקיימא.

”יאסר ערפאת חתם על הסכם, שבו נקבע ששום ישוב לא ייעקר במסגרת הסדר הביניים, ואני מתכוון לעמוד על כך” - כך אמר אתמול ראש הממשלה, יצחק רבין, בפגישתו עם מתיישבים בגוש קטיף. קודם לכן, בפגישה שזומנה לו עם נציגי הישוב נצרים, חזר ראש הממשלה על התנגדותו הנחרצת לפינוי הישוב. מאוחר יותר הוא אף שיבח במסיבת עיתונאים את עמידתם האיתנה במציאות הקשה בה הם שרויים. היתה זו הפעם הראשונה שראש הממשלה שיבח בפומבי את מתיישבי גוש קטיף, ובמיוחד את תושבי נצרים שרבים בממשלתו לא בחלו מלהשמיצם. ראש הממשלה הגיע אתמול לסיור בצומת נצרים בעקבות הפיגוע. ב-8:00 בבוקר נחת מסוקו במחנה הצבאי הצמוד לישוב נצרים. כששב לבסיס בתום ביקורו בצומת המתינו לו שם כ-15 מנציגי המתיישבים עם ילדי הגנים של הישוב, אוחזים דיגלונים בידיהם. הם קידמו את ראש הממשלה בשירת ”שאו שערים ראשיכם”. ראש הממשלה לא הסתיר את התרגשותו ופנה לשוחח עם המתיישבים, כשהוא מתעניין בעיסוקם ובסגרת חייהם, ומברר כמה זמן כל אחד גר במקום. ראש המועצה צבי הנדל אמר לראש הממשלה, כי לא יעלה על הדעת ששרים ישתלחו במתיישבים בעיקבות ארוע רצחני, שכן בדיבורים כאלה יש עידוד למחבלים להמשיך ולרצוח.

”אני יודע שבנושא זה אתה במיעוט בממשלתך, אמר הנדל לרבין - ”אבל אתה נמצא ברוב בעם, ואני מציג בפניך את עמדת הרוב בעם”. רבין השיב: גם אם אני במיעוט בממשלה, אני זה שקובע, ואני אומר לך שלא יעקר אף יישוב במסגרת הסדר הביניים.”

(מתוך ”הצופה”, י”ז בכסלו תשנ”ה).